

KASZA LÁSZLÓ

A MAGYAR ÁLLAMBIZTONSÁGI SZERVEZET ÉS A SZABAD EURÓPA RÁDIÓ

Az elmúlt években számos kutatás eredménye látott napvilágot arról, hogyan működött a diktatúra állambiztonsági szervezete 1948–99 között Magyarországon, de az intézmény külföldi tevékenységéről kevés ismeretünk van. A következő dokumentáció a magyar hírszerzés Szabad Európa Rádió (SZER) elleni tevékenységéről, akcióiról, módszereiről számol be.¹

A RENDELKEZÉSRE ÁLLÓ DOKUMENTUMOK

A Szabad Európa Rádióra vonatkozó ügynöki jelentések 1975-ig elvben hozzáférhetők a kutatási engedéllyel rendelkezők számára. Elvben, mert a munkatársak személyes dossziéit (az 1975 előttiakat is, csakúgy, mint az enyémet) titkosították vagy megsemmisítették, másrészt az 1951 és 1956 közötti anyag rendkívül hiányos. Ennek egyik oka az lehet, hogy a forradalom idején sok irat eltűnt. Ellopták vagy megsemmisítették őket. (Később gyakran panaszkodtak is miatta az értékeléseket író tisztek.) 1957-ben viszont, amikor a kémelhárítás kiheverte a forradalom okozta megrázkódtatást, összefoglaló jelentések készültek, köztük a szervezet első éveinek a SZER-t érintő munkájáról is. Ezek az értékelések – minden bizonnyal szintén hiányosan, de – rendelkezésre állnak. Belőlük ismerhetjük meg a hírszerzés SZER-rel kapcsolatos tevékenységét.

A SZER utolsó tizenöt évéről viszont csupán néhány – a rádiót vagy/és munkatársait érintő – 1975 és 1989 között keletkezett, úgynevezett Napi Információs Operatív Jelentés hozzáférhető. Utána, a SZER megszűnéséig

¹ Részletek a szerző készülő könyvéből. (Ügynökök a Szabad Európa Rádiónál címmel a könyv két részlete már korábban napvilágot látott: *Élet és Irodalom*, 2008. március 14., 21.)

(1993. október 31.), semmi. Az operatív jelentésekből viszont kiderül, hogy a hírszerzésnek legalább a rendszer-váltó választásokig volt Münchenben a magyar osztályon – és később a budapesti szerkesztőségben – beépített

ügynöke. Ő vagy ők mindenről beszámoltak, ami az osztályon történt és a konferenciákon elhangzott.

Azt tehát, hogy a kutatható anyag mennyire teljes, mit tartanak vissza, mit semmisítettek meg, a rendelkezésre bocsátott dokumentumok alapján lehetetlen megállapítani. A kutatható dossziék bizonyos „ügyek” (percek, a hírszerzés akciói, ügynökök beszerzése, beszerzési kísérletek stb.) adatait, illetve egy-egy beépített ügynök jelentéseit tartalmazzák, másokét nem. Megvannak például – valódi névvel megjelölve – a „Révész” és a „Berg - mann” fedőnevű ügynökök dossziéi, hiányzik viszont „Rix Ottó” dossziéja és valódi neve, aki a tartótisztek szerint az egyik legfontosabb beépített ügynök volt.

A történészek (és az érintettek) sok reményt fűztek a Kenedi János vezetésével életre hívott bizottság munkájához. Várakozásuk azonban – mint 2008 októberében kiderült – csak részben teljesült. Sok más ismeretlen adat mellett továbbra sem tudjuk, hogy egyes dossziékat, jelentéseket megsemmisítettek-e, vagy továbbra is titkosítottak.

A rendelkezésre álló jelentések az ügynök vagy a tartótiszt véleményét tükrözik, a bennük leírtak tehát nem feltétlenül felelnek meg a valóságnak. Írásomnak nem célja ezek korrigálása. Csupán a tárgyi tévedések, pontatlan adatok helyesbítésére szorítkozom.²

A SZER KEZDETTŐL FOGVA AZ ÁLLAMBIZTONSÁG CÉLPONTJA VOLT

1950-ben alakult meg a Belügyminisztérium hírszerzéssel megbízott főosztálya (később I. Csoportfőnökség) Farkas Vladimir ÁVH-alezredes vezetésével. Farkas 1990-ben megjelent könyvében írja: „[...] állambiztonsági szempontból indokolt és helyes volt mindent megtenni annak érdekében, hogy az ellenünk tevékenykedő felderítő központokba és a szolgálatukba szegődött szélsőséges emigrációs szervezetekbe minél sikeresebben beépüljünk. Ebből következik, hogy a Szabad Európa Rádió magyar osztályának megalkalulása után ez természetesen legfontosabb célpontjaink egyikévé vált.”³

A Hírszerző Főosztály megalakulása után azonnal hozzálátott a különböző belügyes testületeknél található SZER-rel foglalkozó anyagok összegyűjtéséhez és rendszerezéséhez. Egy dátum nélküli, de minden bizonnyal már a forradalom után készített, a hírszerzés első éveinek munkáját ismerető összefoglaló jelentés írja: *A hír-*

² A korrekció és saját véleményem elkülönül a mindig dőlt betűvel szedett dokumentumrészletektől.

³ Farkas (1990) 304.

szerző osztályon 1952. február 28-án készült akcióterv az akkor rendelkezésre álló anyagok alapján: a kémelhárítás által elfogott ügynökök vallomása, információk és az emigráns sajtó vonatkozó cikkei. [...] Részletesebb, a SZER magyar osztályának szekcióit megközelítő pontossággal felvázoló összefoglaló 1952 májusában készült a hírszerzésnél. Ekkor nyitottak objektumdossziét a Szabad Európa Rádióról.⁴

AZ ÁLLAMBIZTONSÁG SZER-KÉPE

A SZER magyar osztályáról szerzett információk az első években pontatlanok voltak. Ennek egyik oka az lehetett, hogy – a rendelkezésre álló dokumentumok szerint – a hírszerzésnek 1955-ig nem volt folyamatosan dolgozó beépített ügynöke a szerkesztőségben. De az is lehet, hogy jelentéseik elvesztek, vagy megsemmisítették, esetleg még ma is titkosítják őket. A másik ok, hogy az elemző tisztek gyakran képtelenek voltak különbséget tenni a valós adatok és a szinte „kötelező” propagandisztikus állítások között. Ezt a gyakorlatot a forradalom után „belső használatra” árnyalták, de egészen a rendszerváltásig létezett a jelentéseket interpretáló, gyakran nevetségesen elfogult vélemény.

Egy ügynöki jelentés és a központ megjegyzése 1987. március 17-ről: *A SZER magyar osztályának 90 dolgozójából 55 fő 1986-ban együttesen 14960 nyugatnémet márkát ajánlott fel humanitárius célokra. Ebből az összegből támogatták az újonnan érkezett disszidenseket, a Burg Kastl-i magyar gimnáziumban tanuló két diákot, magyar segélyszerveket, továbbá ebből küldtek élelmiszercsomagokat Erdélybe. Megjegyzés: Az információ egyértelműen cáfolja a SZER vezetésének azon állítását, miszerint az alkalmazottak csak a rádió ügyeivel foglalkozhatnak, továbbá közvetlen bizonyíték arra is, hogy a rádiósok Erdéllyel is külön foglalkoznak.⁵*

A belső értékelésekből az derül ki, hogy a SZER szerkesztőségét kezdetben nem hírközlő szervnek, hanem kémközpontnak tekintették, amely rádiós tevékenységgel álcázza valós céljait. Ennek megfelelően egy elképzelt kém-

központ valamennyi attribútumával felruházták a rádiót. A SZER szervezeti felépítését leíró elemzésben például ez áll: *[...] a SZER központi épületének főbejáratát két egyenruhás, karjukon SZER feliratú, német állampolgárságú személyek őrzik, akik már letöltötték katonai szolgálatukat, s fel vannak szerelve pisztollyal és géppisztollyal.⁶*

4 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) A-2127/ 25. I. 5–6.

5 ÁBTL Napi Operatív Információs Jelentés (NOIJ) 408/71. 54. sz.

6 Dátum nélküli összefoglaló, feltehetően 1957-ben készült a hírszerzés első éveinek munkájáról. ÁBTL A-2127/25. I. 4.

Ebből igaz a kék egyenruha, a SZER-felirat, de a géppisztoly nem. A biztonsági szolgálatot általában nyugdíjas vagy leszázalékolt német állampolgárok látták el. Lőfegyverük nem volt. (Viszont talán jellemzi viszonyukat a munkatársakhoz, hogy az egyik biztonsági őr, Herr Kraus, aki a civil életben szabó volt, belépéskor átvette a derékban két centiméteres bővítésre szoruló nadrágot, és másnap öt márka ellenében visszaadta.) A beléptetési rendszer olyan volt, mint akkortájt egy nagyvállalatnál vagy minisztériumnál. A SZER elleni bombamerénylet (1981. február 21.) után annyiban változott, hogy bevezették a másutt már régen alkalmazott detektoros rendszert, és elrendelték, hogy a szerkesztőségi szobákat távozás után be kell zárni. Ekkor építettek falat az épület köré, addig egy húsz centiméter magas korlát védte a virágágyakat.

Az idézett értékelés beszámol egy titokzatosnak tűnő speciális osztályról is, ahova *olyan híryanagyok érkeznek, amelyek felhasználásáról a hírszerző szervek döntenek. Együtt dolgozik a CIC Európai Parancsnokságával.*⁷ A speciális osztály léte és feladata később is foglalkoztatta az állambiztonságot. Egy 1959. január 22-én készített foglalkoztatási terv nyomatékosan felszólítja „Révész” ügynököt, hogy derítse fel az olyan osztályok tevékenységét, *mint például a speciális osztály, melynek csak a létezéséről tudunk, de tevékenységét és beosztottait nem, vagy csak igen hiányosan ismerjük.*⁸

Valóban létezett egy *special events* (különleges események) nevű kiszolgáló részleg. Itt több nyelvet beszélő fiatal német lányok dolgoztak, akik nemzetközi hírügynökségektől, rádió- és tévéállomásoktól fontosabb események alkalmával politikusok, neves tudósok, asztronauták, sportolók stb. nyilatkozatainak eredeti hangfelvételeit vették át és továbbították az egyes szerkesztőségekhez, hogy azok műsoraikban felhasználhassák őket.

Az épületben működő postahivatalról ezt írja az értékelés: *A SZER központjában egy Amerikai Katonai Postai Kirendeltség működik. Ez bonyolítja le a SZER Központja és az egyes tudósítói irodák között a bizalmas híryanagyok és egyéb küldemények, továbbítását.*⁹

A postahivatal is szolgáltató részleg volt: a szervezeti részlegeknek, munkatársaknak továbbította a SZER címére érkező postai küldeményeiket. Ezeket aztán az osztályok hivatalseg-

⁷ Uo. 3. A CIC (Counter Intelligence Corps) az amerikai (USA) hadsereg 1945–65 között működő katonai elhárító szerve volt. 1965 után szervezetileg három részre osztották: a Military Intelligence a hadsereg, az Office of Special Investigation a légierő, a Naval Investigative Service a hadiflotta hírszerző szervezete.

⁸ ÁBTL Bt-59/2. 86.

⁹ ÁBTL A-2127/25. I. 4–5.

dei vették át, és kézbesítették. Itt lehetett leadni a hivatalos küldeményeket és a munkatársak felbélyegzett magánleveleit is, amelyeket a részleg továbbküldött a német postára (az NSZK-ban nem létezett külön amerikai katonai postai kirendeltség). Ilyen saját „postaszolgálat” minden nagyvállalatnál működik. Később a „Révész” fedőnevű ügynök mind a posta, mind pedig a speciális osztály valós működését leírta jelentésében, az állambiztonság azonban nem hitte el. Két évvel később, 1961-ben „Rix Ottó” ügynököt is megbízták az ügy „felderítésével”. „Rix Ottó” megerősítette „Révész” kolléga jelentését.

Ugyanakkor – néhány név elírásától eltekintve – a hírszerzés már 1951-től kezdve rendelkezett a pontos szerkesztőségi névsorral és a szervezeti felépítés leírásával.¹⁰ Ezt feltehetően emigráns újságok adatai, valamint a CIC által Magyarországra küldött és ott elfogott kémek, mindenekelőtt Szilárd Sándor vallomása alapján állították össze. Szilárd a SZER külsős munkatársa volt, így szerepelt pontos értesüléseit. Később a CIC beszervezte, hazaküldte, itthon pedig elfogták.¹¹

Az ügynöki tevékenységet 1955-ben kezdő „Beke” és „Révész” az évek során pontosította a SZER munkatársi névsorát, és kiegészítette a helyzetképet. Az állambiztonság a forradalom után tovább foglalkoztatta mindkét ügynököt. Az 1957-ben újraszervezett állambiztonság, amely elégedetlen volt a korábbi módszerekkel, taktikát változtatott. Kifelé fenntartotta a korábbi vulgáris SZER-ellenes propagandát (feladata a kémkedés, a munkatársak amerikai bérencek, nyilasok, földbirtokosok, arisztokraták stb.), de belső használatra, a maga számára igyekezett árnyaltabb képet kialakítani az intézményről. Kiegészítette a munkatársi névsort és elhatározta: *Az itt felsorolt mintegy százhetven alkalmazottról személyes jellemrajzot készítünk. Célunk, hogy ezekben a jellemrajzokban a legszorosabb értelemben csakis az igazságot mondjuk meg. A rádióról írt munkák és cikkek legfőbb hibája korábban az volt, hogy legnagyobb részben nem fedték a valóságot. A kitalált történetek és mendemondák nemcsak hogy nem ártottak, hanem egyenesen használtak a szóban forgó személynek és a rádiónak.*¹²

Arról például, hogy a SZER kém-szervezet-e, amit a hivatalos propaganda mindvégig állított, a belső használatra készített jelentés ezt írja: *Hogy van-e a SZER-nek önálló hírszerző szervezete, azt lehet vitatni. Tapasztalataink szerint ahol a SZER részére hírszerzés*

10 ÁBTL A-2127/25. I. 3–8.

11 Peréről, vallomásairól kitűnő összeállítást közölt Révész (1999). Szilárd Sándort 1955. július 6-án halálra ítélték és kivégezték.

12 ÁBTL A-2127/25. II. 5–18.

*folyt, közvetve vagy közvetlen[ül] ott volt a CIC is. Ez az ötvenes évek első felére érvényes. [...] Ezért a SZER-hírszerzés alatt az amerikai hírszerzés sajátos célú komplexumát értjük, s nem egy zárt titkosszolgálati egységet.*¹³

Úgy gondolom, az állambiztonság megfogalmazása közel jár az igazsághoz, már ami az ötvenes évek első felét illeti. Kétségtelen, hogy a CIC kémkedéssel foglalkozott (ez volt a feladata). Biztosra vehető, hogy ehhez a tevékenységhez fedőszervként 1970-ig a költségvetésében szereplő SZER-t is felhasználta. (Attól kezdve az amerikai kongresszus finanszírozta az intézményt.) De az is igaz, hogy a CIC kezdettől különválasztotta a SZER hírközléssel foglalkozó, tehát rádiós részlegét a hírszerzéstől. Vagyis a különböző nemzetiségi szerkesztőségek nem tartoztak „a zárt titkosszolgálati egységhez”. Ezt a magyar kémelhárítás is tudta. De – jobb meggyőződése ellenére, ami propagandaszempontból akár érthető is – kitarzott a képlet mellett: „SZER=CIC=kémszervezet”. Vagyis a SZER esetében a „rádió” megjelölést mindkét kémszervezet alibiként használta. A CIC kémkedése fedezésére, a magyar állambiztonság pedig propagandaérvként, a SZER hírközlő és tájékoztató tevékenységének dezavualására. Utóbbi ezt a felfogást – kifelé – egészen a rendszerváltozásig képviselte.

A rendelkezésre álló dokumentumokból kiderül, hogy az állambiztonság a rádió kémkedési tevékenységét elsősorban a SZER menekülteket és a magyarországi látogatókat kikérdező akciójára alapozta. A kérdőívek különböző időkből származó eredeti példányai az akták között vannak. Ezek alapján az állambiztonsági szervek pontosan tudták, hogy a kérdések az egyes műsorok hallgatottságára, a rádió adásainak értékelésére, illetve a belpolitikai események értékelésére (békekölcsön, ellátási hiányosságok, téesszervezés stb.), valamint az általuk kiváltott hangulat utáni érdeklődésre vonatkoztak. Voltak azonban speciális, olyan témák után érdeklődő kérdőívek, amelyek megválaszolását „államtitok megsértéseként” értékelhették (hol vannak lak-tanyák, katonai objektumok stb.). Ezeket a kérdéseket feltehetően a CIC állította össze és csatolta a rádiós kérdőívekhez, hiszen a műsor számára érdektelenek voltak.

Az interjúkat kezdetben (honorárium ellenében) külsősök, később neves nyugati közvélemény-kutató intézetek készítették. Az így szerzett értesülések 1970-ig biztosan, később feltehetően eljutottak a CIC-hez is. Valószínű, hogy a kérdésekre adott válaszok alapján az amerikai hírszerzés kiválasztott olyan személyeket, akik érdekesek lehettek a számára, és megkörményezték, esetleg beszervezték őket. De rádiós, műsorszerkesztési szempontból az

egész akció értelmetlen volt (az adatok pedig megbízhatatlanságuk miatt nagyrészt használhatatlanok). Mindenesetre a haszna nem volt arányban a ráfordított költségekkel, munkával, és támadási felületet nyújtott. A szerkesztőség tagjai – egyéni tapasztalatok alapján is mondom – tudták, hogy a kérdezőbiztosok – fantomszemélyek nevében – a kérdezők nagy részét maguk töltik ki. A magyar hírszerzés ezzel is tisztában volt. A kérdezőbiztosok között volt legalább egy beszervezett ügynöke, egy „Trattner” fedőnevű bécsi diák, aki erről a csalásról is jelentett.¹⁴ A később hazatérő látogatók veszélyeztetése miatt akkor is felelőtlen volt az egész akció, ha az ilyen interjúkat normális körülmények között egyszerű közvélemény-kutatásnak tekintik. A körülmények azonban nem voltak normálisak.

AZ ÁLLAMBIZTONSÁG MÓDSZEREI

Mindenki, aki a kémelhárítás látókörébe került, fedőnevet kapott. Ez vonatkozik ügynökre és célszemélyre egyaránt. A fedőnevet hosszabb kapcsolat esetén akár többször is megváltoztatták. Az ügynökök személyazonosságának kezelése véletlenszerű volt. Egyes dossziékban nemcsak az ügynök nevét, de a fényképét is megtaláljuk. (Kutatásaim során az volt az első megdöbbentő pillanat, amikor az aktákból az a Raskó László ügynök nézett szembe velem SZER-igazolványa maga készítette másolatáról, akivel harminc éven át szinte naponta egy asztalnál ebédeltem a rádió kápteremben.) Máskor csak a fedőnévvel találkozunk. De az évenként megírt összefoglaló és értékelő jelentésekből, amelyek részletesen elemzik az ügynök munkáját, tulajdonságait, szokásait, leírják külsejét, általában azonosítani lehet a személyt, erre gyakran a szervezet magyarosan slendrián munkája is lehetőséget ad. Előfordul, hogy a jelentés kiértékelésében egyszer a fedőnevet, máskor a valódit használják. A tévedések és az alaptalan gyanúsítás elkerülése érdekében csak akkor használom az ügynök valódi nevét, ha azonosítását a dokumentumok egyértelművé teszik.

A beszervezett ügynöktől megkövetelték, hogy kézzel írt nyilatkozatban rögzítse: saját akaratából vállalja a belüggyel való együttműködést, hazafias cselekedetnek tekinti, és senkinek semmilyen körülmények között nem beszél róla (beleértve a bíróságot is). Az ügynöktől általában írásos jelentéseket követeltek. Ha erre nem volt lehetőség, a tartótsit írt összefoglalót a találkozó után, amit aztán a központban legépeltek. A dossziék gyakran mindkét változatot tartalmazzák.

¹⁴ ÁBTL Mt-22/1.

Beépülés

Mint az Farkas Vladimir idézett könyvéből is kiderül, az új Hírszerző Főosztály első számú feladata és legfontosabb módszere a „beépülés” volt. Ennek fontosságára szovjet tanácsadója oktatta ki Farkast: „Fítov ezredes elmondta nekem a szocialista hírszerzési politika tízparancsolatát. Kifejtette, hogy fő feladatunk az offenzív állambiztonsági tevékenység folytatása külföldön. Be kell épülnünk azokba az ellenséges politikai, állami és felderítő központokba, illetve olyan magyar emigráns szervezetekbe, amelyek aktív részesei a Magyar Népköztársaság elleni titkos háborúnak.”¹⁵

A beszervezésnél nem a célszemély pozíciójából eredő fontossága volt a fő szempont. Mindenekelőtt olyan belső munkatársat kerestek, akiről feltételezték, hogy eltér a véleménye a SZER hivatalos (vagy annak vélt) politikájától, vagy egyes kérdésekben egyetért a hazai rendszerrel, esetleg meggyőzhető annak igazáról. A feltételezést a kérdéses személy műsoraira vagy az ügynökök jelentéseire alapozták. Ezek az emberek az állambiztonság szemében a hazai rendszer potenciális szövetségesei voltak (lehetek). Ők okozták aztán a legnagyobb csalódásokat is. Például Szabados Józsefről, a magyar osztály igazgatójáról (1973–84) sokáig az volt az állambiztonság véleménye, hogy megkönyvékezhető, mert a szerkesztőségben ő a legbaloldalibb gondolkodású munkatársak egyike. Később ezt a megítélést azzal voltak kénytelenek kiegészíteni: *a legbaloldalibb, de egyben a legantikommunistább is*. Beszerzési próbálkozásával felhagytak.¹⁶ Ugyanígy csalódtak Kovács K. Zoltánban is, aki műsoraiban differenciáltan támogatta a mezőgazdaság nagyüzemesítését. Öt éven át próbálták beszervezni, megbízottakat küldtek hozzá Magyarországról. Végül megállapították: hallani sem akar róla, hogy a rendszer képviselőjével akár csak találkozzon is.¹⁷

A majdani ügynökök kiszemelésekor számba vették a zsarolás lehetőségét is. Ennek fő eszköze a Magyarországon élő közeli rokon sorsával való fenyegetés és/vagy a politikai múlt volt. Mint látni fogjuk, mindkét feltételhez találtak megfelelő személyt a SZER-nél.

A beszervezett ügynök feladata kezdetben az adatszerzés volt, információk a SZER belső viszonyairól, politikájáról. Jellemezni kellett minden munkatársat, segíteni a beépítésre alkalmas személyek felkutatásában. Később – a megváltozott politikai helyzetnek megfelelően – a szerkesztőségben belüli bomlasztásra, ellentétek szítására helyezték a hangsúlyt. Feladatát az ügynök csak a központ irányításával végezhetette. Önálló kezdeményezést nem tűrtek.

¹⁵ Farkas (1990) 291.

¹⁶ ÁBTL K-780/1.

¹⁷ ÁBTL KT-785.

További (gyakran másodlagos) cél volt a beszervezett ügynök vagy célszemély hazacsalása (leginkább akkor, amikor mint hírszerző már használhatatlanná vált, vagy a leleplezés veszélye fenyegette). A hazacsalogatottakat, mint például Vámos Imrét és Horváth Bélát, a SZER elbocsátott munkatársait és a *Látóbatár* című emigráns folyóirat szerkesztőit propagandacélra használták fel. Másokat, kevésbé ismert és „használható” személyeket bíróság elé állítottak.

A hírszerzés mindjárt az elején olyan SZER-munkatársakat keresett, akik megfeleltek a beszerzési feltételeknek: politikai megközelíthetőség vagy zsarolhatóság. Egy későbbi, 1957-ben készített, az ötvenes évek elején végzett hírszerzői munkát értékelő jelentés szerint *az elvtársak mindjárt a kezdetben a SZER szerkesztőségének három olyan tagját jelölték meg, akik megfeleltek a kritériumoknak: Borsányi Julián volt hadmérnök, alezredes, [...] Ma gyarországon élt anyja, gyermeke és volt felesége. [...] Csonka Emil volt nyilas ifjúsági vezető. Magyarországon élő apján keresztül irányított levelezéssel már 1950-ben kapcsolatban álltak [vele], akkor hajlandóságot mutatott az együttműködésre. 1952-ben megkísérelték felújítani a kapcsolatot, de az eredményt nem ismerjük, mert ezek az anyagok 1956-ban megsemmisültek. [...] Beépülési szándékkal dolgozták fel Liszka Béla volt nyilas kecskeméti polgármestert [...], akinek fia és felesége akkor Magyarországon élt.*¹⁸

A Magyarországon élő családtagokat (házastárs, gyerek, szülő) túsznak tekintették. Eljárást indítottak ellenük akkor is, ha nem volt kapcsolatuk a kint élő hozzátartozóval. Az intézkedés hatását a Belügyminisztérium Kollégiumának 1956. február 22-i ülésén így értékelték: *Feldolgoztuk a SZER magyar osztálya alkalmazottainak itthoni rokonságát, akik közül egyeseket őrizetbe vettünk, másokat Budapest területéről kitiltottunk, rendőri felügyelet alá helyeztünk. Az intézkedések mintegy 21 személyt érintettek. Ennek során sikerült a SZER magyar alkalmazottai körében bizonyos megfélemlítő hatást elérni.*¹⁹

Levéllenőrzés

A hírszerzés természetes, magától értetődő módszernek tekintette a „levéllenőrzést”. A legalitás problémája fel sem merült. A Magyar Posta külön osztálya figyelte a SZER-hez címzett leveleket. A gyanúsakat vagy „visszartartották” (ezzel elveszetteknek minősítették), vagy miután lemásolták, tovább-

bítták a címzettnek. A leírt másolatot az illető dossziéjában őrizték. A gyanúba került feladók és címzettek leveleit attól kezdve aztán szisztematikusan „ellenőrizték”.

18 ÁBTL A-2127/25. I. 21–22.

19 1955. évi munka értékelése, 1956. évi feladatok. ÁBTL BM ÁV. Kollégium 82-856/1956. 13.

Erőszak

Az állambiztonsági szervek SZER-ellenes tevékenységének módszereihez tartozott az erőszak alkalmazása is: a munkatársak elrablása, betörés, robbantási és gyilkossági tervek.

A rendelkezésre álló anyagok szerint az első célszemély, akivel szemben erőszakot kívántak alkalmazni, Czupy Bálint (rádiós nevén „Bálint gazda”) volt. (Nevét a későbbiekben rendszeresen rosszul írták.) Egy dátum nélküli, de minden bizonnyal a forradalom után készített összefoglaló jelentés szerint: *a BM Heves megyei Főosztály 1956. április 23-án kombinációs tervet készített Czupi Bálint ellen. Cél az volt, hogy két ügynök beszervezésével beépüljenek Czupi Bálint és itthon élő családja: felesége, leánya, Jolán, fia, József közötti kapcsolatba. Arra akarták rávenni Czupit, hogy maga jöjjön haza családjáért. A terv az volt, hogy Czupyt beszerzik, és ügynökként visszaküldik a SZER-hez. Amennyiben megtagadja az együttműködést, bíróság elé állítják. [...] az 1956 nyarán felgyorsult események azonban az akcióterv realitását felborították.*²⁰

A forradalom után a magyarországi terrort kiterjesztették a külföldi „elleneséges intézményekre” is. Ilyen volt mindenekelőtt a SZER. Két – irattárban dokumentált – erőszakos terv született. Az első 1957 tavaszán.

Betörés

Az állambiztonság fegyveres betörést tervezett a SZER bécsi szerkesztőségébe. Az ügy dokumentumait tartalmazó dosszié arról is tanúskodik, hogy az állambiztonság nem válogatott szövetségeseiben. A betörési terv végrehajtásával a „Csillag” fedőnevű Nagy Lajost bízták meg. (A dosszié több dokumentuma együtt közli Nagy Lajos polgári és fedőnevét.) Nagy nyomozó-tiszti tanfolyamot végzett, de lopás miatt elbocsátották az állományból. Az egész ügyről készített 1958. február 5-i összefoglaló jelentés szerint: *Nagy Lajos 33 éves, foglalkozás nélküli [...] négyszer volt büntetve köztörvényes bűncselekményért. [...] Szélhámos, csavargó, dolgozni nem szeret, különböző bűncselekmények elkövetéséből „tartja fenn magát”. A bűnügyi operatív nyilvántartó mint „álcukos betörőt” tartja nyilván. Osztályhelyzete: bűnöző.*²¹ Őt tartotta alkalmasnak az állambiztonság a SZER elleni akció végrehajtására.

A betörés terve 1957 áprilisában született. Az indoklás: *A SZER fasiszta propagandája és a magyar ellenforradalom idején betöltött szerepe indokoltta teszi, hogy ezen szerv legaktívabb kirendeltsége – a bécsi kirendeltség – ellen olyan akciót hajtsunk végre, amely a SZER köreiben pánikot, nyugtalanságot és félelmet okoz, a kirendeltség működését legalább átme-*

20 ÁBTL A-2127/25. I. 30.

21 ÁBTL K-308/T.

netileg lehetetlenné teszi, és birtokunkba juttatja azokat a titkos jellegű anyagokat, amelyek fényt deríthetnek hírforrásaikra, munkamódszereikre és esetleges ellenséges terveikre. Ezen anyagok megszerzése további lehetőséget ad arra, hogy munkájukat eredményesen akadályozzuk, számításaitak keresztülhúzzuk és további terveiket is sikeresen megghiúsítsuk. [...] Az akció végrehajtásának biztosítására 1957. április 10-én „Csillag” fn. ügynökünket kiküldtük Bécsbe, és megbíztuk azal a feladattal, hogy az akció színhelyén tartson terepszemlét, vegye szemügyre a célobjektumot, és állapítsa meg a behatolás lehetőségét, a behatolás helyét, idejét és módját. Nevezett a feladatot eredményesen végrehajtotta. A dokumentum szerint részletes tervet dolgoztak ki az akció végrehajtására, amelyben pontosan leírják, hogy a Nagy Lajos („Csillag”) által verbuvált csoport hol, mikor lépi át állambiztonsági szervezésben a határt, utazik Bécsbe, kér menedéket, és egy szombaton délután [...] behatolnak az épületbe, majd egyenként a SZER irodabehelyiségeibe és zajtalanul, minden feltűnés nélkül felnyitják a helyiségekben lévő páncélszekrényeket, majd annak tartalmát bőröndbe rakva elszállítják a közelben várakozó személygépkocsiba. (A személygépkocsi tulajdonosa egyik külföldi ügynökünk.) A gépkocsi minden nehézség nélkül megközelítheti az osztrák–magyar határt, ahol már várjuk a szállítmányt. A gépkocsival utazik két fegyveres – akik az anyag megszerzésében részt vettek –, és biztosítják az anyag határra való leszállítását. Az akció sikere érdekében akár gyilkosságot is megkockáztattak volna: Útközben minden akadályt leküzdének, és ha kell – de csak ha feltétlenül szükséges –, fegyverüket is használják. Az 1957. április 26-i összefoglaló közli Nagy Lajos jóváhagyott tervet kiegészítő javaslatát is, miszerint megfigyelik, hogy a munkatársak közül ki mikor érkezik és hagyja el a szerkesztőséget. Hozzáteszi: *Híve volnák annak, hogy azt a személyt, aki utoljára megy el, lekapsoljuk, „lekezeljük”, és tőle tudjuk meg – megfelelő rábeszéléssel –, hogy mit hol tartanak, majd ezután töröljük annak a lehetőségét, hogy a személy erről valakit is felvilágosítson.* Nagy Lajos pontosan leírja, milyen felszerelésre van szükségük a betöréshez: fűró- és hegesztőkészülék, 4 pisztoly, 2 gépfegyver, 6 nyeles kézgránát, 4 könnyfakasztó tojásgránát, 2 gumibot, kloroform. Fontosnak tartja, hogy a csapatában helyet kapjon Begre nevű régi barátja, aki-ben teljesen megbízik.²²

A terv végrehajtására az 1957. július 4-i feljegyzés szerint nem került sor: „Csillaggal” a kapcsolatot megszakítottuk. Közöltük vele, hogy a terv végrehajtására hosszabb ideig nem kerülhet sor, mert dekonspirált. Tervünket elmondta bűntársainak, azokkal úgy beszélt, hogy mögötte állunk és jól jövedelmező vállal-

22 Politikai Nyomozó Főosztály II. Osztálya: Javaslat, Akciótervezet. Uo. Kiemelek – K. L.

kozás, amelyet az állam finanszíroz. [...] „Csillag” nem volt őszinte, a dekonspirálás tényét tagadta, ezen túlmenően büntársaira, pl. Begre Albertra nem volt hajlandó dolgozni. Az akciót fel akarta használni saját céljaira, pénzkereseti lehetőségekre, ember és érték csempészésére.²³

Egy 1987. február 5-i jelentés szerint az akció lemondásának valódi oka az volt, hogy a Kádár-rendszer nem akarta rontani amúgy is feszült viszonyát az osztrák kormánnyal. Ezután Nagy Lajos ellen „elhárítási vonalon” eljárást indítottak. De ügyeltek rá, hogy az ellene folytatott vizsgálatok és esetleges bírósági tárgyalás során a bécsi akció terve ne legyen téma: *Az ügyben kikértük dr. Béres Miklós elvtárs véleményét. Dr. Béres Miklós elvtárs azt javasolta, hogy az ügyet ne vigyük bíróság elé, mivel még a „külön bíróság”-nak sem helyes, hogy tudjon a Belügyminisztérium ilyen szigorúan titkos módszereiről, terveiről.*²⁴

Ezzel a „Csillag”-ügy befejeződött, de az állambiztonság nem tett le a SZER bécsi szerkesztősége vagy más nyugati intézmények elleni betörés tervéről. Fenntartották a kapcsolatot Jáki Imrével (alvilági nevén „Huszár Pufi”), aki annak a csapatnak volt tagja, amelyet eredetileg Nagy Lajos állított össze a SZER-ellenes bécsi akció kivitelezésére. „Huszár Pufit” 1957. november 21-én így jellemzi a Belügyminisztérium III/6. alosztálya: *Az ország egyik „legmárkásabb” kasszafűrója. Az alvilági életben közismert és népszerű. Igen képzett más bűnözések területén is. Az úgynevezett „malmosok” és rablógyilkosok kivételével minden bűnözést szívesen végez, és minden bűnözés szenvedélye. [...] Sokoldalú ember. Felenleg hosszabb idő óta „tétlenségben él”. [...] Annak ellenére, hogy elálltunk a bécsi SZER irattárának erőszakos kirablásától, javaslom, hogy „Huszár Pufi” személyét használjuk fel esetleges később tervezendő akciókra. [...] Számptalan olyan lehetőségekünk van, amelyben fel tudnánk „Huszár Pufi” munkáját használni anélkül, hogy az még bukása esetén sem jelentene a Magyar Népköztársaság fele kompromittálást. Ilyenek pl. egyes hírszerző személyek lakásukon komoly anyagot tartanak [...] ezen kívül egyes emigrációs szervezetek is tartanak irattárat általában gyenge őrizettel és gyenge biztonsági intézkedésekkel.*²⁵

Robbantás

Egy másik, a SZER ideiglenes elhallgattatására szolgáló erőszakos tervvel Raskó László beépített ügynök dossziéjában találkozunk. Végrehajtásához maga Raskó adott tanácsot.

Az 1957. augusztus 15-i jelentés szerint felmerült a kérdés: [...] *miként lehetne a SZER adását legalább ideigle-*

23 Politikai Nyomozó Főosztály III/6. alosztály, Feljegyzés. Uo.

24 Jelentés Nagy Lajos és társa ügyében. Uo.

25 ÁBTL K-308/T.

nesen megbénítani. [...] Az ügynök [Raskó László] szerint a megbénítás rendkívül nehéz lenne a rádió adásainak megszervezése miatt. [...] amennyiben a Holzkirchenben lévő adóállomást megsemmisítenék, a további adásokat Lissza - bonból biztosítanák, mivel a lisszaboni adó ugyancsak sugároz műsort Magyarország felé. Amennyiben a technikai részleget semmisítenék meg, az szintén nem jelentene egy perces szünetet sem az adásban, mert Lisszabonban állandóan két napra való tartalék anyag van és az utánpótlást New Yorkból biztosítanák. Ahhoz tehát, hogy a SZER műsorát bizonyos időre lehetetlenné tegyék, arra volna szükség, hogy a holzkircheni és lisszaboni adóállomást egyszerre semmisítsék meg.²⁶

Nem derül ki, hogy Raskó szándékosan vezette-e félre az állambiztonságot, vagy technikai ismeretei voltak hiányosak. Tény, hogy mind a hat nemzetiségi osztály adásának akár többhetes megbénítására elég lett volna az épületben lévő központi erősítő felrobbantása. Ezt az 1981. február 21-i robbantást végrehajtó, az akcióra Magyarországról induló és oda visszatérő Carlos-féle nemzetközi terroristacsoport pontosan tudta. Ők csak az épületszárnyban tévedtek. Nem ott helyezték el bombájukat, ahol a központi erősítő volt, hanem egy épületszárnyal arrébb. Így „csak” a telefonközpontot semmisítették meg. Carlos²⁷ franciaországi tárgyalásán később kiderült, hogy a Kádár-rendszer állambiztonsága – a keletnémet és román „testvérszervekhez” hasonlóan – hosszabb-rövidebb időre menedéket biztosított nyugati terrorista szervezeteknek (olasz Vörös Brigádok, német Vörös Hadsereg Frakció), köztük Carlos bandájának is. 2007 novemberében a román főügyész vádat emelt Carlos ellen „román emigránsok, köztük a SZER alkalmazottainak meggyilkolása, illetve gyilkossági kísérlet” miatt. Arról nincs adat, hogy a SZER-központ elleni tervüket az épület Raskó dossziéjában található, nagyon pontos helyrajza alapján hajtották-e végre, és csak eltévesztették a robbantás helyét, vagy más térképet használtak.

Emberrablás

Az állambiztonságnak volt egy dokumentáltan végrehajtott emberrablása is, amely azonban csak érintőlegesen függ össze a SZER-rel. Érintőlegesen, mert Ábrányi Aurél nem volt a SZER munkatársa, de az ötvenes években

26 ÁBTL MT-2/IV 16. Holzkirchenben voltak SZER München melletti adótornyai.

27 Ilich Ramirez Sanches venezuelai terrorista „mozgalmi” neve.

külsősként tudósította a rádiót, és Magyarországról – minden bizonnyal illegálisan – szerzett értesülésekkel látta el a magyar osztályt. Kapcsolata az SZER-rel 1956-ban „fegyelmi okból” megszűnt. (A forradalom alatt

Magyarországra ment, majd több dossziét vitt ki magával a BM győri levéltárából. A dokumentumokat állítólag nem az amerikaiaknak, hanem egy meg nem nevezett nemzetközi hírszerzőnek adta el.) A Történeti Levéltár hozzáférhető dokumentumaiból kiderül, hogy Ábrányit a BM hírszerző részlege 1949-ben beszervezte, és mint ügynököt telepítette még abban az évben Ausztriába. Ábrányi azonban feltehetően átállt. Dolgozott a francia, majd az amerikai hírszerzésnek, és – ezzel részben párhuzamosan – a magyarnak is. A dokumentumok szerint az állambiztonság tudta, hogy kettős ügynök, és akciót tervezett ellene.²⁸ 1961. október 12-én, tehát már a Kádár-rendszer idején, Gerő László (volt ÁVH-)alezredes irányításával magyar kommandósok rabolták el Bécsből: elkábították, szőnyegbe csavarva Magyarországra csempészték. Kémkedés vádjával 13 év börtönre ítélték.

SIKERES ÉS SIKERTELEN BESZERVEZÉSEK

Az állambiztonság legfontosabb SZER-ellenes módszere az ügynökök beszerzése volt. A szovjet tanácsadók és a nemzetközi kémvilág módszereinek megfelelően a magyar hírszerzés is kimerítő, idő- és emberigényes munkát és tetemes anyagiakat fordított az ügynökök „elhelyezésére az ellenséges objektumoknál”. Az ellátási nehézségekkel és állandó devizahiánnyal küszködő Magyarország titkosrendőrsége kezdettől dollármilliókat költött arra, hogy Nyugaton ügynököket szervezzen be. A SZER itt is elsődleges célpontnak számított. Sokszor 25–30 belügyest foglalkoztattak évekig annak érdekében, hogy egy ügynököt beépítsenek a SZER-hez, vagy egy munkatársat megnyerjenek a maguk számára. Beszerzés okán – devizakiadásokat nem kímélve – több állambiztonsági tisztet utaztattak nyugati országokba, akik nemegyszer ajándékként fogták fel a nyugati utat. Előfordult, hogy egy ügynök körülutazott Bécsben, Rómában, Párizsban, Londonban – azért, hogy mindenütt feladjon néhány hamisított levelet. Tette ezt annak ellenére, hogy ezekben a városokban a magyar követségeken az állambiztonságnak állandó, diplomatának álcázott rezidensei voltak, akikhez diplomáciai csomagban elküldhették volna leveleket.

Az évek során sikeres és sikertelen beszerzési próbálkozások váltották egymást. A következőkben a számos beszerzési kísérletből azokat választom ki, amelyek több szempontból különlegeseek, eltérnek a „szabvány esettől”.

Sikertelen beszerzési próbálkozások

Liszka Béla ügye

Liszka Béla a beszerzési feltételek mindkét pontjának megfelelt. Zsarolható volt a múltjával – a nyilas időkben Kecskemét polgármestereként tevékenykedett, bár ő maga nem volt párttag –, a felesége és a fia pedig Magyarországon élt. A „levéllenőrzés” segítségével kiderítették, hogy álnéven, családjá ismerőseinek címén levelez a feleségével. Azt is tudták, hogy Liszka Béláné szerint férje eltűnt a háború idején, ezért özvegynek nyilvánította magát. A kitelepítés elől Budapestről Ceglédbercelre költözött, kötésből él. Fia, Liszka György elhallgatta apja múltját, és a szegedi orvosi karra jár.

Liszka Béla dosszióját 1952. október 2-án fektették fel.²⁹ Először a „Kecskeméti Gyula” fedőnevet kapta. „Kecskeméti” tanulmányozásával 1951. október óta foglalkozunk. [...] „Kecskeméti” fiát (fn. „Gerlei Imre”) pressziós alapon beszerveztük. [...] azóta rajta keresztül tanulmányozzuk a családot és a kapcsolattartás módját. [...] Tervünk az, hogy fiát felhasználva, „Kecskeméti” levélen keresztül találkozóra hívjuk, és beszervezzük. A beszerzéssel elérjük azt, hogy beépüljünk a Szabad Európa Bizottságba, a Szabad Európa Rádióhoz, és a Caritas szervezetébe is. Ez a három szerv számunkra az új irányelvek szerint fontos, mert lényegében a fasiszta emigráció központjába épülünk be „Kecskeméti” keresztül.

Liszka beszerzési lehetőségeit az előadó tiszt így értékelte: *Az idehaza élő feleségét és fiát szereti, melyet fel tudunk használni nevezett munkára való kényszerítésére. Itthon vannak rokonai, akik kompromittálva vannak az ügyben, mert nevükre érkeznek a fedőnéven írt levelek. Ezeket is megszorítás alá lehet venni. Megszorítható, mert fiát elűthetjük a diplomától és az érvényesüléstől. Felesége és fia kitelepíthető, sőt büntetőeljárás alá vonhatók. [...] A találkozásra hívásnak is megvannak a lehetőségei, mert nevezett fia beszervezt emberünk, és a fenti okok miatt kényszerítve van munkára, elsősorban azért, mert nagyon szereti édesanyját, és fél, hogy őt elűtjük a diplomája megszerzésének lehetőségétől.*³⁰

A Liszka és családja közötti levelezést nemcsak hogy ellenőrzik, hanem az állambiztonság maga ír leveleket Liszka fia nevében: ecsetelik a család nehéz anyagi helyzetét, amelyen Liszka hazatérése változtathatna. (Megjegyzés a másolat alatt kézzel: *Ezt a levelet Szabó Sándor áv. fhdgy. elvtárs írta.*³¹)

Miután Liszka nem jelenik meg a svájci, majd ausztriai találkozón, megszületik a döntés: *Fiát ki kell zárni az egyetemről, mert ez év július 20-án felavatásra kerülne. Ki kell telepíteni feleségét. [...] Ezeket az eseményeket tudomá-*

29 ÁBTL K-1390/T.

30 Uo. 33–35.

31 Uo. 57.

sára kell hozni „Endrédinek” a fia nevében általunk írt levélben azzal a megjegyzéssel, hogy mert idejében nem segített, mert „Miklóssal” nem találkozott, nem volt lehetőség helyzetük megoldására. Faragó Mihály áv. fbdgy.³²

Egy 1953. június 10-én kelt jelentés szerint a büntetést kiterjesztik: *Kitelepítjük azokat a rokonait (is), akik részt vettek abban, hogy „Endrédi” rajtuk keresztül levelezett feleségével. Ezek tudják, hogy „Endrédi” él, és a felesége mégis özvegyként szerepel.*

A következő dokumentum kelte 1955. július 18. Pontosan három hónappal Nagy Imre leváltása után új összefoglaló született. A már ismert adatokon kívül megtudjuk, hogy további érvet is találtak Liszka fiának megzsarolására. *„Endrédi” fia megszegte a titoktartásra vonatkozó kötelezettségét. Anyját pontosan tájékoztatta beszervezéséről és a kapott feladatokról. Így anyja teljes mértékben megismerte apjával kapcsolatos tervünket. A beszervezés tényét még három barátjával is közölte. Fiát ezért tíz évig terjedő börtönre lebet ítélni. Az eljárást csak akkor helyezzük folyamatba, ha apja elutasítja ajánlatunkat. „Endrédi” felesége és fia jelenleg Karcagon élnek, ahol fia orvosként dolgozik. Felesége szintén abban a korbában dolgozik, mint asszisztensző.³³*

A dátumok arra engednek következtetni, hogy az „új szakasz” idején az ÁVH nem foganatosíthatta intézkedéseit (Liszka fia befejezhette tanulmányait, felesége munkát kapott), de Nagy Imre leváltása után a tevékenységét ott folytatta, ahol korábban abbahagyta. Először Berlinbe, az oda utaztatott „Lakatos elvtárrsal” való találkozára hívta Liszkát, majd „Kálmán István” *fn. titkos munkatárs*” utazott ebből az okból Linzbe. Itt újabb szankciót is terveztek. Ha a rábeszélés sikertelen lenne, *végző esetben presszióként azt a tényt használjuk fel vele szemben, hogy fia államtitkok megsértése miatt börtönbe kerül, amennyiben nem vállalná a részünkre végzendő munkát.³⁴*

Feltehetően ez a találkozó sem jött létre. Ekkor a hírszerzés szokatlan módszerhez folyamodott. Münchenbe küldött egy valószínűleg Liszka ismeretségi köréhez tartozó, meg nem nevezett személyt, dátum nélküli írásos megbízással, amelynek másolata a dossziében van: *MEGBÍZÁS. A Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma megbízza Önt, hogy Nyugat-Né metországba utazva keresse fel LISZKA BÉLA München Wiedenmayer Str. 49. szám alatti lakost és megbízásunknak megfelelően a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanács által kibocsátott amnesztiarendeletet felhasználva bírja rá önkéntes bazatérésre [...]. Büntetlen bazatérést, a korábban kibocsátott büntetést hatálytala-*

32 „Endrédi Antal” Liszka Béla új fedőneve volt, „Miklós” pedig a beszervezéssel megbízott ügynöké.

33 Uo. 185.

34 Uo. 196.

nítjuk [...]. Hazatérése után lakást, képességeinek megfelelő munkakört biztosítottunk számára. Kint hagyott értékeit idehaza megtérítjük. A gépelt megbízás alatt kézzel írt mondat: A fenti feladatokat megértettem, annak végrehajtását önként vállalom és becsülettel végrehajtom. Alatta olvashatatlan aláírás.³⁵

A megbízott Münchenben felkereste Liszka Bélát. Látogatásáról 1955. december 27-én háromoldalas jelentésben számolt be. Leírja a szegényes lakást, ahol Liszka fogadta, és hozzáteszi, hogy kételkedett az állítólag fiától származó levél eredetiségében: *[...] mi történt a fiammal, hogy ezt a levelet megírta nekem, mintha nem is az ő írása volna, csupa izgalom az egész írás, egyes szavak jóformán olvashatatlanok. [...] Még egyszer rámutattam itteni nyomorára és arra, hogy milyen szép lenne ebelyett a családja körében dolgozni mint megyei könyvtáros, vagy pénztáros megélni a nyugodt öregséget, nem pedig úgy pusztulni el idegenben mint egy kivert kutya. Szavaim nagyon megütötték, állandóan könnyes volt a szeme és látszott rajta, hogy ha nem félne, legszívesebben rögtön velem jönne.³⁶*

A dokumentumok között nincs nyoma, miként fogadta a hírszerzés a számos valótlanságot tartalmazó jelentést. A hírszerző tiszteknek is tudniuk kellett, hogy Liszka Béla 1955-ben a SZER személyzeti osztályának vezetője volt. 1961-ben bemondóként ment nyugdíjba. Mint minden munkatárs, ő is kényelmes, jól berendezett lakást kapott. A megbízásban megadott cím, a Wiedenmayer Str. 49. nem Liszka lakáscíme volt, hanem a Magyar Irodáé, ahol Liszka karitatív munkát végzett. Az sem igaz, hogy rossz anyagi körülmények között élt, német viszonylatban is jó fizetése volt. Nem tudni, az ügynök volt-e naiv, aki mindent elhitt, amit Liszka mondott neki, vagy épp hogy összejátszott Liszkával, és tudatosan jelentett valótlanságot a BM-nek. De a hírszerző tisztek minden bizonnyal tudták az igazat. A dokumentumok nem számolnak be a hivatalos reakcióról.

Tény, hogy ezt a próbálkozást tekintették utolsónak, mert 1956. október 20-án határozati javaslat született: *Dr. Liszka Béla személyével beszerzés céljából foglalkoztunk. Az eddig végzett operatív munka során megállapítottuk, hogy a beszerzés nem célszerű, ezért ügyével nem kívánunk tovább foglalkozni. Javasoljuk anyagának irattárba helyezését. Mészáros József áv. örgy. osztályvezető, Tar Ferenc áv. szds. alosztályvezető.³⁷*

Molnár József ügye

Molnár Józseffel a hírszerzés – megszakításokkal – 1956 és 1965 között foglalkozott „beszerzés céljából”. Molnár József 1946–48 között a

35 ÁBTL K-1390/T. 210–213.

36 Uo. 215–218.

37 Uo. 244.

Nemzeti Parasztpárt titkára volt, 1952–57-ben a SZER szerkesztője, illetve 1952-től egészen 1989-ig a *Látóbatár*, majd az *Új Látóbatár* című emigráns folyóirat kiadója. Az országot 1949-ben hagyta el. Mint a SZER-szerkesztőség baloldalinak számító munkatársát 1956 elején beszervező ügynök kereste fel, aki felkérte az együttműködésre. „Kerekes János” ezt visszautasította, és kategorikusan kijelentette, hogy nem hajlandó az ÁVH részére dolgozni és nem hajlandó újból találkozni velünk.³⁸

A BM megítélése szerint azonban új lehetőséget kínált Molnár beszerzésére az a tény, hogy 1957-ben elbocsátották a SZER-től. Remélték, hogy haragjában kompromittáló adatokat közöl velük a rádióról. De érdekelte őket az *Új Látóbatár*, az emigráció legfontosabb folyóiratának munkatársi gárdája is.

Sikeres beszervezések

Raskó László ügye

A rendelkezésre álló adatok szerint Raskó László volt az állambiztonsági szervek leghosszabb ideig dolgozó (1955–65), legtöbb információt közlő ügynöke a SZER-nél. Fedőnevei: „Révész” (1957), „Gulácsi” (1960), „West Viktor” (1961). Raskó tízéves tevékenysége alatt mintegy nyolcezer oldal dokumentumot (eredeti, fénymásolt vagy fényképezett szöveget), több száz oldal írásos jelentést és meghatározhatatlan mennyiségű szóbeli információt adott az állambiztonsági szerveknek. Tevékenysége azért is figyelmet érdemel, mert részletes jellemezést írt a SZER munkatársairól (anyagi helyzet, erkölcsi magatartás, megközelítési lehetőség, otthoni hozzátartozók stb.). Egy 1964. október 20-án készített összegező feljegyzés 54 Raskó által jellemzett SZER-munkatárs nevét sorolja fel.³⁹ De ezen túlmenően esete fényt vet a hírszerzés külföldi munkájára, módszereire is: beszerzés, a határon való „átdobás”, ügynökökkel való bánás, kapcsolattartás stb. Megtudjuk, milyen témák érdekelték a hírszerzést, mik voltak a céljai.

Raskó beszerzésének részleteiről a hírszerzés 1958. február 21-én keltezett összefoglaló jelentése számol be. „Révész” fn. ügynök, Raskó László 39 éves, magyar nemzetiségű, volt magyar állampolgár. [...] „Révészt” a Győr megyei osztály 1949-ben pressziós alapon beszervezte. Beszerzése előtt volt munkahelyén tűz keletkezett s ezt használták fel ellene terbelő adatként. Ennek alapján a

38 ÁBTL A-2127/25. II. 24. „Kerekes János” Molnár első fedőneve. Nem tudni, hogy véletlenül adták-e neki az üzemenben dolgozó egyik nyomdász nevét.

39 ÁBTL Bt-59/3. 158–159. Raskó László nevét kézzel írták be a nyomtatott szövegbe a pontozás fölé.

beszervezést Kovács István volt áv. fbdgy. hajtotta végre. Beszervezése után továbbra is az elhárítás vonalán dolgozott. Az állami gazdaságban és a környezetében lévő ellenséges beállítottságú személyekről részletes feljegyzéseket és jelentéseket készített. Munkájához jól viszonyult és a kapott feladatokat legjobb tudása szerint igyekezett végrehajtani. Ezt figyelembe véve „Révészt” az elhárítástól további felhasználásra és foglalkoztatásra átvettük. „Révészt” megfelelő előkészítés és kiképzés után 1954 augusztusában Ausztriába telepítettük.⁴⁰

A „pressziós módszerről” Raskó anyja később azt mondta: [...] 49-ben, vagy 50-ben a Dunakiliti tszcsben tűz ütött ki és ezt órá akarták bizonyítani. Ekkor négy napig le volt tartóztatva és megverték. Az ügynök külföldre telepítésének részleteiről egy 1961. július 31-i jelentés számol be. [...] az akcióról a határőrség csupán annyiban tudott, hogy szóbeli kérelmünkre Hegyeshalomtól 10-12 kilométernyire egy 1 km-es szakaszon kaput nyitott. Az akció végrehajtásánál a határőrség részéről senki sem volt jelen. „Gulácsit” senki sem látta. Dobány elvtárs véleménye szerint „Gulácsi” biztonsága e tekintetben nincs veszélyeztetve. A fentiekén túlmenően ezt megerősíti az is, hogy a határőrségnek szóban bejelentett akció a megbeszéltektől eltérően két nappal később történt, így az akció idejéről, személyéről és arról, hogy átdobás, vagy hazahozás történt-e, a határőrségnek nem volt tudomása.⁴¹

Raskó első feladata Ausztriában az volt, hogy beépüljön Pogány Alajos CIC-ügynök mellé. Ezt a feladatot azonban Pogány eltűnése miatt nem tudta végrehajtani. Nem sokkal később telepítését követően a SZER bécsi kirendeltségére, majd innen a SZER müncheni központjába került. Jelenleg is itt dolgozik. [...] „Révész” ausztriai, majd később nyugat-németországi tartózkodása igen komoly és bizalmas jelentéseket, eredeti dokumentumokat adott a SZER ellenünk irányuló ellenséges tevékenységéről, terveiről. [...] A fentiekén kívül korábban adott jelentései alapján a belügyi szervek két illegálisan Magyarországra küldött CIC-ügynököt őrizetbe vettek, és több személy operatív feldolgozását megkezdték.⁴² Egy későbbi jelentés szerint a letartóztatott CIC-ügynököket kivégezték. Raskó szerepét az ügyben az állambiztonság kiértékelései később mindig elismerően említik.

Egy 1961. február 15-én kelt minősítésben a belügy így jellemezte az ügynököt: *Értelmes, magas általános műveltséggel rendelkező ember. [...] A SZER-nél kb. 1200 DM fizetése van, valamint tőlünk kap átlag 2500 Schillinget. [...] Ezen kívül itthon élő anyjának adunk havi 1000 Ft-t. Politikailag mellettünk áll, teljes egészében egyetért a szo-*

40 ÁBTL Bt-59/2. 60.

41 Uo. 175. „Gulácsi” Raskó másik fedőneve.

42 Uo. 61.

*cializmus építésével, annak elvi tételeivel és gyakorlati végrehajtásával. Helyesli és egyetért a párt és kormány politikájával és egyes intézkedéseivel. [...] Többször hangsúlyozta, hogy helyesli és szükségesnek tartja azt a harcot, amelyet a szocializmust építő országok ellenségei ellen folytatunk. Az ellenforradalom nem ingatta meg, noha nem látta tisztán az események hátterét és mozgatórugóit. A kapcsolatfelvételtől és az azt követő találkozók kapott politikai tájékoztatás után az ellenforradalmat határozottan elítélte, és helyeselte az itthoni intézkedéseket.⁴³ Az évek során többször is kérték Raskó László véleményét a hazai helyzetről. Mindig megerősítette, hogy politikailag egyetért a rendszerrel. A tartótiszttel „elvtársnak” szólították egymást. Az 1961. május 27-i összefoglaló ezt írja Raskó politikai felfogásáról: *A pressziós beszerzési alap még a hazai foglalkoztatása során fokozatosan átváltozott hazafias alappá. [...] Munkáját hazafias meggyőződéssel végzi, és ennek megfelelően alakul a velünk való kapcsolata is.⁴⁴**

Raskó kapcsolata az állambiztonsággal – akárcsak „Bekée” – a forradalom előtt és alatt megszakadt. 1957. június 22-én élesztették újra. Takács tartótiszt (a bécsi magyar követség belügyes rezidense) szerint Raskó attól tart, hogy *az ellenforradalom alatt a győri főosztályról eltűnt anyagok között volt az ő aktája is, amely a telepítése előtti, otthoni jelentéseit tartalmazza.⁴⁵* A téma máskor is felmerült. Raskó arról panaszkodott, hogy *[...] az októberi események alatt állandóan menekülésre készen össze volt pakolva, mert azt várta, hogy az anyaga biztosan kikerül. Amikor ez nem következett be, annyira megnőtt a bizalma irántunk, hogy most már a mi részünkről biztonságban érzi magát.* Takács hozzáfűzte: *Megnyugtattam, hogy anyagai biztonságban vannak, azokba senki nem nyert betekintést.⁴⁶*

Tudjuk, hogy Raskó aggodalma jogos volt. A tartótiszt tudatosan állított valótlant. Egy későbbi, 1959. május 13-án kelt jelentésből kiderül, hogy *[...] eltűnt az a négy nyilvántartó könyv, amelybe minden ügyet és minden beszervezést beírtak. Az ottani elvtársak szerint bizonyos, hogy „Révész” is szerepelt benne. Az említett könyvek az ellenforradalom alatt eltűntek, s nem tudták megállapítani, hogy megsemmisültek-e vagy kikerültek Nyugatra.⁴⁷*

A bécsi megbeszélésen megegyeztek, hogy ezután minden hó első szombatján délelőtt tíz órakor találkozhatnak ugyanott. Biztonsági idő: aznap 18 óra. Megbeszéltek az esetleges rendkívüli találkozók lebonyolításának tervét is.

Rendkívüli találkozó esetén a levélben utalás lesz arra a városra, ahol találkozunk. Ilyenkor a dátumot is beleszámítva a 10. napon van a találkozó az illető vá-

43 Uo. 142–143.

44 ÁBTL Mt-2/VI. 100.

45 ÁBTL Bt-59/2. 79.

46 ÁBTL Mt-2/IV. 56.

47 ÁBTL Bt-59/2. 143.

ros tanácsbáza előtt este 18 órakor. Biztosító a rákövetkező 2. napon 10 és 18 órakor. Ha Bécsből bécsi képeslapot küldünk, akkor a városra nem kell utalni, mert az Bécsset jelenti. Arra az esetre, ha a találkozón olyan ügynök vesz részt, akit Raskó nem ismer, megegyeztek a jelszóban: „Mondja, uram, ön agronómus most is?” Válasz: „Nem, kérem, csak voltam.”⁴⁸

Az újbóli kapcsolatfelvétel után felkeresték Raskó Magyarországon élő édesanyját. Egy ügynök Raskó barátjának adva ki magát elmondta, hogy üzleti ügyekben gyakran jár Nyugaton. Átadta neki a havi 1000 forint első részét (ennyi pénzben egyeztek meg Raskóval), azzal, hogy ennek ellenértékét a fia neki DM-ben adta. Raskó anyja mindvégig ebben a hitben élt. Nem tudott fia ügynök voltáról, és mindig nagyon megbízott a mindenkori pénzhozóban (a személyek az évek során többször változtak), akiknek családi ügyekről is beszélt. A rendőrség ezeket az adatokat felhasználta, és segítségükkel később felvette a kapcsolatot Raskó testvérével, Györggyel, aki a „Mókus” fedőnevet kapta.⁴⁹ Raskó kérésére György testvérét jobb állásba helyezték. Jelentés a kérés végrehajtásáról: *Testvére agronómus. Hosszú ideig Székesfehérváron dolgozott. [...] konspiráltan elintéztük, lakóhelyéhez közelebb kapjon állást. Így került az elmúlt évben a Győr-megyei Tanács Berubázási Osztályára.*⁵⁰

A központ természetesen ellenszolgáltatást várt. Egy 1958. február 21-én kelt összefoglaló jelentés pontokba szedte a hírszerzés Raskóval szembeni elvárásait (addig csak rendszertelenül kapott megbízásokat): *A SZER müncheni központjának feldolgozása. [...] A SZER Magyarország ellen irányuló terveinek megszerzése, részünkre való eljuttatása. [...] Részletes feljegyzést kell készíteni a SZER müncheni központjában dolgozó személyekről, ezek anyagi és családi helyzetéről, magyarországi rokonságukról és a megközelítési lehetőségekről, hogy alapunk legyen további beépülésre. Meg kell szerezni olyan bizalmas jellegű és titkos jelentéseket, feljegyzéseket, amelyek a SZER Magyarországon lévő ügynöki hálózatával kapcsolatosak és ezek eligazítási, összeköttetési és egyéb módszereit tartalmazzák.*⁵¹

Raskó a központ minden kérését teljesítette, csak a SZER magyarországi ügynöklistájával nem szolgálhatott, mivel ilyen nem létezett. Így aztán a hírszerzés elégedett volt az ügynök első évi munkájával: *Értékelés: „Révész” a találkozókön kivétel nélkül megbízható, értékes, és jól felhasználható anyagokat ad, amit minden esetben dokumentumokkal támaszt alá.* A jelentés hozzáfűzi, hogy

Raskónak 1957 júniusa és 1958 októbere között 34 280 Schillinget, anyjának pedig 24 ezer forintot fizettek. Megalapítja, hogy ez az összeg [...] a munka értékességével szembeállítva reális.⁵²

48 ÁBTL Bt-59/2. 42–44.

49 Uo. 74–75.

50 ÁBTL Mt-2/VI. 103.

51 ÁBTL Bt-59/2. 62.

Raskó legfőbb feladata a SZER valamennyi munkatársának jellemzése, megközelítési lehetőségének leírása volt. Ezt a feladatot folyamatosan teljesítette, de a dossziék a jellemzésekből csak részleteket tartalmaznak. Viszont megtalálhatók bennük azok az utasítások, hogy kivel kell ismételt és hangsúlyosan foglalkozni. A korábbinál több részletet kértek például dr. Rátkai Béláról. Az ügynök jelentése: *Politikailag Nagy Imre hívei közé tartozik. Kijelentette, ha Nagy Imrét ismét rehabilitálnák, nem sokat gondolkodna, hazamenne. Rátkai zárkózott, anyagiás, játékkaszinóba jár. Felesége és két lánya Magyarországon él. Rátkai támogatja őket csomagokkal és pénzzel. Családját szeretné a Vöröskereszt segítségével kibozatni.*⁵³ Raskó egy másik jelentése alapján a tartótiszt a következőket írja: [...] *Rátkai a Geblen*⁵⁴ *szolgálatában áll, részükre végez kiértékeléseket. Geblenék viszont nem szeretik, ha embereik a rádiónál dolgozókkal tartanak kapcsolatot. [...] Az ügynök [Raskó] Rátkaival való viszonya nem rossz, de a fentiek miatt igen nehéz lesz nevezettel olyan kapcsolatot teremteni, ami részünkre gyümölcsözőbb lehetne.*⁵⁵

Rátkai ezzel az állambiztonság látókörébe került. A tartótiszt 1957. december 10-i jelentésében ezt írja a központnak: *Javaslom korábbi jelentéseimben is szereplő Rátkai feldolgozását abból a célból, hogy érdemes-e vele beszerzés céljából foglalkozni. Szükségesnek tartom levelezését is ellenőrizni.*⁵⁶ A későbbiekben kiderül, hogy Raskó információi nyomán sikeres próbálkozást hajtottak végre Rátkai beszerzése ügyében.

Raskó László minden kezébe kerülő dokumentum fénymásolatát eljuttatta megbízóihoz. Naplót vezetett arról, hogy a találkozók közötti időben napról napra mi történt a szerkesztőségben, ki mit mondott a konferencián, mi hangzott el az ebédlőasztalnál. Átadta Szamosi József rendező kritikai írását a produkció munkájának hiányosságairól (magyartalan kiejtés, szervezetlenség, kevés idő az igényes munkára stb.). Az utóbbihoz a központban kézzel a következő megjegyzést írták: [...] *részünkről ezt nagyon jól ki lehet használni, ha megfelelő szakember [...] felbírná a figyelmet a rádió különböző családaira.*⁵⁷

Raskó nemcsak szorgalmas, hanem kezdeményező, öntevékeny is volt. Javaslatokat tett, hogyan tudna ő hozzájárulni a SZER-ellenes propaganda hatékonyságához. Azt mondta, lehetősége van az egyes programok befolyásolására.

52 Uo. 82–84.

53 ÁBTL Mt-2/IV. 20.

54 A Német Szövetségi Köztársaság egykori központi kémszervezete, megszerzőjéről, a volt hitlerista tábornokról nevezték el.

55 ÁBTL Mt-2/VI. 21–26.

56 ÁBTL Mt-2/IV. 45.

57 Uo. 142. Kiemelés – K. L.

A tartótiszt jelentése szerint ezért kérte, hogy [...] *állítsunk össze számára egy feladattervet, amelynek alapján ő akár közvetlen [ül], akár közvetve olyan programjavaslatot tud tenni, amelyek esetleg a tömegekben komikusan hatnak, és ezzel csökkenteni lehet a rádió hitelét a hallgatók előtt, vagy nevetségessé lehet tenni a SZER adásait. Tebet még ezen kívül utasításunkra olyan programjavaslatot, amely részünkről könnyen cáfolható, és ezzel is tudnánk a SZER hallgatótáborát demoralizálni. [...] 2-3 évi munkája eredményeként sikerült megteremteni a SZER-en belüli tekintélyét. Bede István feltétlenül hallgat az ő véleményére a rádió programjának összeállításánál [...]. A SZER-en belül betenként értékelés készül a magyar sajtó és híryanag feldolgozásáról, amely alapját képezi a rádió programjának. Itt módjában van a programszerkesztőket olyan irányba befolyásolni, amely nyilvánvalóan kudarchoz vezetne, és a közvélemény előtt a SZER hitelét rontaná.*⁵⁸

Raskó azonban túlértékelté önmagát. Személye, beosztása, a szerkesztő-ségen belüli tekintélye nem adott lehetőséget a program olyan fokú befolyásolására, ahogy ezt érezte. De mint a kutatóosztály háromtagú kiértékelő csoportjának munkatársa, befolyásolhatta a szerkesztők asztalára kerülő magyar sajtóanyag kiértékelését azon a héten, amikor ő állította össze. Ezen túlmenően lehetősége volt jószerével minden belső anyag megszerzésére, fénymásolására és kijuttatására, mivel ezeket nem kezelték titkos dokumentumként.

Egyébként a központ óvatos munkamódszerére jellemző, hogy Raskó programbefolyásoló ajánlkozását visszautasította, mert *megvalósítása előbb-utóbb bukásához vezethetne.*⁵⁹ Egy 1961. október 27-én keltezett bécsi jelentés szerint „Gulácsi” ismét javaslatot tett arra, miként tudna bomlasztó tevékenységet folytatni a SZER-ben: *Szerinte a szerkesztők között meglévő ellentéteket ki lehetne úgy használni, hogy az komolyan megbomlasztaná a szerkesztőség eddigi látszólagos egységét. Az ellentét két pólusa az öreg és fiatal szerkesztők véleménye lehet a magyarországi helyzetről. [...] Ez az ellentét szerinte megmutatkozik az egyes programokban is. Ennek pillanatnyi kibaszhatóságát hazai, esetleg burgenlandi névtelen levelekben lehetne realizálni. A levelek kifogásolhatnák a rádió mezőgazdasági adásait, melyekben az öreg korosztály szelleme tükröződik. Ez könnyen azzal járna, hogy felülvizsgálnák, vagy legalább a szerkesztőségi üléseken ismételten napirendre tűznék a kérdések megvitatását. A javaslatához a központban ezt a megjegyzést írta egy felettes: A javaslat nem sok-*

oldalú, de mégis figyelembe vehető. Névtelen leveleket lehetne küldeni a SZER-rel ellenséges nyugati lapoknak is. Ezek-

58 ÁBTL Mt-2/IV. 158–159., 193.

59 Uo. 203.

ben a levelekben a SZER egyes közismert fasiszta és arisztokrata alkalmazottját is be lehetne mutatni. A levelekre mielőbb térjenek vissza. Takács.⁶⁰

A „levelek ügyére” visszatértek. Sárkány István ügynök dossziéjában (később erről részletesen írunk) találjuk a központ megjegyzését: *Közöljük, hogy a K-vonal küld irányított leveleket a SZER-hez, amelyekkel a SZER műsorpolitikáját akarjuk befolyásolni és a SZER-en belüli ellentéteket kibaszni és elmélyíteni.*⁶¹ A dokumentumok nem részletezik, hogy a BM mikortól, milyen konkrét ügyekben küldött hamisított leveleket, de az kiderült, hogy az akció a SZER megszűnéséig folytatódott.

Raskó László munkájának megkönnyítésére, a szerzett anyag bővítésére, de nem utolsósorban *azok meghamisítási lehetőségének kiküszöbölésére* (központi utasítás) a tartótiszt dokumentumok fényképezésére is kiképezte az ügynököt. Vettek egy MINOX minikamerát. Sikeres munkát végzett e téren is: 1959. április 18. és szeptember 23. között 324 oldal dokumentumot fényképezett le.⁶²

Raskó és Németh Zoltán (a SZER egyik mezőgazdasági szakértője) 1959 májusában Bécsben egy hétig menekülteket hallgatott meg. Raskó később név szerint jelentette, kik voltak, mit mondtak, honnan jöttek. Kiemelte, hogy Németh Zoltán egész mást mondott a hallottakról később Münchenben, mint ő. A Raskótól szerzett információt Sas László tartótiszt így továbbította: [...] *a fertőendrédi lakosok tele voltak rémhírekkel, és azt hangoztatták, hogy a szövetkezeti mozgalom szervezésénél különböző erőszakos intézkedések történtek. Különösen azt emelték ki, hogy Fertőszentmiklóson a rendőrség beavatkozása, egyesek megverése segítségével alakult meg a termelőségmozgalom. Németh Zoltán ezt úgy referálta Münchenben a szerkesztőségi értekezleten, Ma gyarországon a szövetkezeti mozgalom azért ért el bizonyos látszateredményeket, mert a parasztságot a rendőrség igénybevételével pofozták be a termelőségmozgalomba.* [...] A központ kézzel írt utasítást adott arra, hogy a megnevezett menekültek családját illetően *tegyék meg a szükséges intézkedéseket.*⁶³ Arról nincs adat, milyen intézkedésekre gondoltak, de elképzelhetjük...

Raskó jelentéseit is ellenőrizték. Először „Beke” ügynökön keresztül, majd egy másik, nyilvánvalóan ugyancsak beépített ügynök információja alapján jelentette a tartótiszt: *Helyzetét, személyi körülményeit az év folyamán beszervezett „Tamási” fn. ügynökön keresztül ellenőriztük, de semmi de konspirációra vagy megbízhatatlanságra utaló adatot nem kaptunk. Ellenőrzését tovább folytatjuk.*⁶⁴

60 Uo. 23–24.

61 ÁBTL K-708/2.

62 ÁBTL Mt-2/V.

63 ÁBTL Bt-59/2.

64 Uo. 151.

„Révész” gyakran jelentett olyasmit is, aminek valóságtartalma megkérdőjelezhető. Nyilván feltételezte, hogy megbízói szívesen hallják: *A SZERMUNKATÁRSÁK PROBLÉMÁJA, HOGY MO-N NINC S OLYAN PROBLÉMA, AMELYRŐL A MAGYAR BÍRKÖZLŐ SZERVEK NEM SZÁMOLNÁNAK BE, ÍGY NEM TUDJÁK, MIRŐL ÍRJÁNAK.* Idézi Mikes Imre (Gallikus [Gallicus]) állítólagos hozzászólását, amely szerint az oktatási és mezőgazdasági rendszer átszervezésének egyetlen hibája, hogy a jelenlegi rendszer, a Kádár kormány csinálja. [...] Révész nagyfokú elégedettségét fejtette ki az otthoni események iránt. [...] információi szerint minden réteg nagyon elégedett, és ha az utazásokat is megengedik külföldre, akkor semmi problémája nem lehet az otthoniaknak. Az ügynök ezt 1959 augusztusában (!) jelentette. Török Ferenc tartótiszt értékelése: „Révész” politikai beszélgetések alatt tanúsított magatartása, a kérdésekhez való hozzáállása azt mutatja, hogy teljes egészében mellettünk áll, nem tévesztette meg a nyugati csillogás, a demagógia. Részünkre megbízhatónak és komolyabb feladatok elvégzésére is alkalmasnak tartom.⁶⁵

Megkérdeztem munkatársaimat, akik jelen voltak/lehettek azon a szerkesztőségi ülésen, ahol Gallicus (Mikes Imre) ezt mondhatta volna. Senki nem emlékszik ilyesmire. Akik ismerték Mikest, hihetetlennek tartják, hogy ilyen dicsérő szavakat ejtett volna a Kádár-rendszerről. A központ azonban saját munkája eredményének tekintette az idézetet.

Raskó kérdés nélkül beszélt magánügyeiről. Elmondta, hogy reménytelenül szerelmes egy egyetemista lányba, Zahoránszky Évába. A tartótiszt ezt a viszonyt is ki akarta használni. Kérdésére, hogy szerelmén keresztül, akinek az apja a magyar emigráció tevékeny tagja, és jó kapcsolatban áll Habsburg Ottóval, nem tudna-e információkat szerezni, az ügynök igennel válaszolt. Ettől kezdve – kihasználva baráti kapcsolatát a Zahoránszky családdal – jelentett Habsburg Ottó emigrációs tevékenységéről és a menekült magyar diákok ügyeiről is.⁶⁶

Az 1961. június 27-i értékelő jelentés szerint Raskó májusi dokumentumai közül Borsányi Julián eredeti aláírása a „legértékesebb”. Felszólítják, hogy minél több magyar és amerikai vezető eredeti aláírását szerezzék meg, amelyeket aztán eljuttatnak a *szovjet elvtársakhoz*.

„Rix Ottó” ügynök (feltehetően szóbeli) jelentését Raskóról Bakonyi tartótiszt fogalmazta meg: „Gulácsi” a feldafingi konferencián a nyilvánosság előtt veszekedett Czuppi Bálinttal és Németh Zoltánnal. „Gulácsi” és „Rix” főnöke, De Rivo Zoltán, tanácsot kért „Rixtől”, hogy mit csináljon „Gulácsival”, mert egyesek (neveket nem mondott) már nyíltan beszélnek arról, hogy „Gulácsi” kommunista ügynök, amit kizárólag kijelentéseire

65 ÁBTL Mt-2/IV.

66 ÁBTL Mt-2/VI. 36.

alapoznak. [...] De Rivo Zoltán közölte, hogy nem tudja megvédeni ezekkel az állításokkal szemben, mert „Gulácsi” hozzászólása valóban erre enged következtetni. Kézrel írt megjegyzés: „Gulácsi” súlyos helyzetbe kerülhet ezen magatartása miatt. A következő találkozón eligazítjuk egy megfelelő magatartási vonal betartására.⁶⁷ A központ ismételten megtiltotta Raskónak, hogy vitatkozzon Czupy Bálinttal és Németh Zoltánnal, akik – szemben vele – a kisparaszti mezőgazdaság folytatása mellett érveltek. Utasították, hogy pozíciója erősítése érdekében inkább maga is írjon cikket a nagyüzemi gazdaság ellen.

Mindent egybevetve azonban elégedettek voltak Raskó munkájával. Többször kapott prémiumot, karácsonyra Montblanc töltőtollat, ettől – a tartótszít szerint – Raskó elérékenyült. A legnagyobb ajándék azonban az volt, hogy engedélyezték anyja kiutazását. Nem hátsó gondolat nélkül: *Bakonyi elvtárs használja ezt fel „West” nevelésére is. Hangsúlyozza ki, hogy amikor engedélyezte a Központ anyja kiutazását és találkozásukat, egyrészt figyelembe vettük javuló munkáját, másrészt szeretnénk, ha ez még jobb munkára és a még esetenként felmerülő hiányosságok kiküszöbölésére serkentené őt.*⁶⁸

1962. május 7-én, a kubai válság idején felkészítési tervet dolgoznak ki arra vonatkozóan, hogyan viselkedjen „West” egy esetleges rendkívüli helyzetben. *Rendkívüli helyzetben települjön át az Amerikai Egyesült Államokba, vagy amennyiben erre nem lesz lehetősége, a SZER központjában maradjon, annak más országba való áttelepülése esetén velük menjen. [...] Amennyiben katonai szolgálatra hívnák be, és ez ellen saját erejéből nem tud tenni semmit, úgy vonuljon be.* Elhatározzák, hogy az ügynökkel megfelelő kiképzés után rádióon keresztül tartják majd a kapcsolatot.⁶⁹ Később a központ azt javasolja, hogy „Révész” ne német, hanem amerikai állampolgárságot próbáljon szerezni.⁷⁰

Ez az utasítás arra utal, hogy a központ – bár a források mindenféle konspiráció nélkül is rendelkezésre álltak – egyáltalán nem volt tisztában a német és amerikai helyzettel, ezen belül Raskó lehetőségeivel. Katonai szolgálatra csak állampolgárokat hívhattak be. Raskónak menekültútlevele volt, így a behívás nem fenyegette. Az amerikai kivándorlás sem ment olyan simán, hogy valaki egyszerűen a kivándorlás mellett „dönt”. A SZER-alkalmazottaknak ugyan volt kedvezményes státusuk, de a kérvény beadása és a beutazás engedélyezése között sokszor évek teltek el.

A kapcsolat akadozni kezdett. Raskó ismételten nem jelent meg a talál-

67 Jelentés Bécsből 1961. november 8.

ÁBTL Bt-59/2. A SZER magyar szerkesztősége Feldafingban tartotta évi értékelő konferenciáját.

68 ÁBTL Mt-2/VII. 86–88. „West” Raskó harmadik fedőneve.

69 ÁBTL Bt-59/2. 209–211.

70 ÁBTL Mt-2/V. 170/a.

kozókon. Tartótisztje, „Bakonyi elvtárs” azt feltételezte, hogy véglegesen meg akarja szakítani a kapcsolatot. A központ azonban fontosnak tartotta Raskó foglalkoztatását, és újabb próbálkozást javasolt. Ez Raskó anyjának Bécsbe érkezése alkalmával meg is történt. A rezidens szigorúan megróttá az ügynököt. Arról, hogy mit mondott Raskónak, így számolt be a központnak: *Arról van szó, hogy ő a mi titkos küldetésünkben lévő, számunkra minden téren megbízható munkatársunk. Én elvtársnak szólítottam kezdettől fogva, ami, úgy gondolom, a bizalom egyik legszembeötlőbb jele. Felvetődik tehát, hogy mit várhatunk tőle. [...] Nem valamiféle felettes, alantas viszonyról van szó, de ennek a munkának vannak alapkövetelményei, melyek közül első helyen áll a fegyelem. Ennek figyelmen kívül hagyása feltétlenül dekonspirációhoz vezet. Várhatunk-e tőle fegyelmet, rátermettséget, alapossgot, készséget? Igen, ezt tőle kell várnunk, akinek több mint nyolc éves tapasztalata van, akivel a legbensőségesebb munkatársi viszonyt tartjuk fenn. „West” csak szótlánul hallgatott, bólogatott, hogy igazam van. [...] Ezen kívül azt mondogatta, hogy ő teljesen egyedül volt a kétségek között, nem volt kibez fordulnia. Végezetül közöltem „Westtel” legutóbbi szóbeli információinak értékét és azt, hogy nem tudjuk anyagilag honorálni. Értékelés: Véleményem változatlan. „West” egyszerűen félt a találkozóra jönni. Indokait nem lehet elfogadni. Édesanyja kiutazása feltétlen jó hatást tett rá, amit igyekeztem is a találkozón kibaszni. Látható volt, hogy nagy csalódást okoztam neki, amikor közöltem, hogy pénzt nem adok, de helytelen lett volna, még ha most esetleg tényleg rá is van szorulva.⁷¹*

„Rix Ottó” 1963. április 9-én jelenti Bakonyi bécsi rezidensen keresztül, hogy baj van „Westtel”, mert túl kedvezően értékeli a magyar mezőgazdaság helyzetét. A jelentéshez kézzel írt megjegyzést Takács: *„West” a veszébe rohan nélkülünk. Ostoba magatartásával tönkreteszi hírszerzői lehetőségét és előkészíti elbocsátását.*

1963. június 13-án volt egy találkozó Raskó és Bakonyi rezidens között. Az ügynök arról számolt be, hogy szerinte átkutatták a lakását. Nem vittek el semmit, csak abból gondolja, hogy nem volt minden a szokott helyén. Bakonyi szerint Raskó fél, a központ azonban csak „gyávának” tartja. Kis Tamás Benő tartótiszt 1963. október 29-i jelentése szerint viszont: *Teljes elzárkózása arra enged következtetni, hogy végleg meg akarja szüntetni a kapcsolatot. Magatartása, passzivitása alapján azonban valószínűtlennek látszik, hogy áruló lenne, vagy visszafordították volna, hiszen akkor aktivizálná és felhasználnák ellenünk. A sok sikertelen kapcsolat-felvételi kísérlet ellenére sem tartjuk teljesen elvesztettnek a számunkra. A kérdést csak egy személyes találkozó alapján tudnánk tisztázni és eldönteni.*

71 ÁBTL Mt-2/VII. 129–135.

„Rix Ottó” 1964. február 19-én jelenti, hogy Raskó részegen karambolozott az autójával, és 1000–1500 DM-es kárt okozott. A hírszerzés kiértékelői szerint az események egyrészt felvetik „Westtel” szemben a megbízhatatlanság kérdését, másrészt ezen keresztül a zsarolás lehetőségét. Ezt a vonalat azonban nem követik tovább. Úgy döntenek, hogy Raskó testvérét, Györgyöt használják fel közvetítőnek. Jelentés 1964. június 4-éről: *Mivel „Westtel” való kapcsolatunk sorozatosan megszakadt, és 1962 óta szünetel, fivére – továbbiakban „Mókus” – felhasználásával kívántuk azt újólágy helyreállítani, s rajta keresztül utasításainkat eljuttatni. [...] „Mókus” vallásosságánál és egyéb kedvezőtlen adottságainál fogva alkalmatlan arra, hogy beszervezzük. Ezért [...] a KÜM lobogója alatt létesítettünk vele kapcsolatot.* Raskó Györgyöt beidéztek a Külügyminisztériumba, (!) ahol Mészáros József rendőr alezredes álneven, mint a KÜM munkatársa fogadta. *Megfelelő bevezető után közöltem vele, hogy fivére, „West”, a külügyminisztérium küldetésben lévő munkatársa, és munkahelyén, a SZER müncheni központjában a Magyar Népköztársaság számára végzi titkosan feladatait.* Mészáros közölte Raskó Györggyel, hogy testvére saját hibáján kívül az amerikaiak gyanújába került. Feltételezik róla, hogy ügynökként működik. Veszélyben van. Elmondják neki, hogy mivel a külügy ebben a helyzetben nem tud közvetlen kapcsolatba kerülni vele, úgy határozott, *hogy bízva hazaszeretetében, bölcsességében és testvére iránt szeretetében, mindezt előtte felfedjük, és megfelelő legalizációval Ausztriába utaztatva „West” számára szóló utasítással bízunk meg. [...] „Mókus” elérékenyült büszkeséggel hallgatta a fivérééről [az] elismerő szavakat és a részére megjelölt közvetítői feladatokat.* Közölték vele, hogy feladata testvérét rábeszélni a hazatérésre. Gépkocsiját vámmentesen hozhatja haza, otthagytott ingóságaiért kárpótolják, állást, nyugdíjat kap. További három megbeszélés után Raskó György útrakész volt.

Nincs adat arra vonatkozóan, elhitte-e Raskó György, amit Mészáros alezredes mondott neki. Egy átlagosan tájékozott állampolgár tudhatta, hogy nem a Külügyminisztérium ad állampolgárainak külföldön végrehajtandó „titkos feladatokat”. Nem tudni, gyanút fogott-e. Ha igen, akkor titkolta. Az viszont biztos, hogy a hazahívási terv megghiúsult. „Rix Ottó” ugyanis gyanúba került. Jelentése szerint a SZER biztonsági szervezete szigorú vizsgálat folytatott azügyben, ki juttatta ki az új Szolgálati szabályzatot, amit a *Nemzetközi Szemle* áprilisi száma közölt. *Ez a rendelkezésre álló adatok szerint abban realizálódott, hogy az amerikai biztonsági szolgálat emberei több SZER-alkalmazottat – köztük „Rix” fn. rendkívül értékes ügynökünket is – konspiráltan kihallgatták, támpontokat próbálva szerezni ügynökségére.*⁷²

72 ÁBTL Bt-59/3. 100–102.

Raskó hazahívási tervét lefűjták. *Mészáros elvtárs közölte, hogy a csoportfőnök elvtárs utasítására „West Viktor” fn. kapcsolatunk hazabozatától eltekin-tünk, mivel „Rix” biztonsági helyzetével kapcsolatban több olyan gyanús körülmény merült fel, melyeknek következtében a kapcsolat végleges megszakadásával lehet számolni. Ennek alapján célszerűtlen lenne „West” kivonása, kinek biztonsági helyzetével kapcsolatban jelenleg problémák nem merültek fel.*⁷³

Raskó Györgyöt ennek ellenére kiutaztatták Salzburgba, hogy találkozzon testvérével, tájékozzódjon a helyzetéről, véleményéről. „West” azonban nem ment el a találkozóra. Ekkor felmerült az a lehetőség, hogy „Rix” meg-mentése érdekében Raskóra tereljék a kémkedés gyanúját: [...] *ha a követke-ző találkozóra nem jön el, minden intézkedést meg kell tenni annak érdekében, hogy a gyanút rá tereljük. Természetesen meg kell vonni az anyagi támogatást is, és semmi körülmények között nem lehet kiengedni többé hozzátartozóit. Ha a gya-nú ráterelődik, talán elérhetjük, hogy maga kéri a hazatérés engedélyezését, és „Rixet” talán megmenthetjük* – áll a 1964. június 18-i jelentésben.⁷⁴

1964 augusztusában egyenesen Münchenbe utaztatták Raskó Györgyöt. Az volt a feladata, hogy a Külügyminisztérium nevében beszélje rá bátyját a kapcsolat folytatására. Raskó elzárkózott tőle, hogy részletesen beszéljen testvérével az újbóli kapcsolatfelvételtől. Azt mondta, nyugalmat akar, esetleg megnősül. *Egy Kürner Ilona (Ili) nevű kolleganőjének udvarol, aki szintén a rádió-nál dolgozik, ahol a személyzeti vezető titkárnője. [...] „West” az általunk küldött üzenetet nem fogadta örömmel. Abányszor „Mókus” ezzel kapcsolatos kér-déseket vetett fel, „West” azonnal másra terelte a beszélgetést.*⁷⁵

1965. január 27-én Simon Gusztáv rendőr őrnagy, csoportvezető „West” hálózatból való kizárását javasolta.⁷⁶ Ezt azonban nem fogadták el. 1965. szeptember 10-én új javaslat született. *„Javasoljuk egy újabb, utolsó kísérletet tenni „West Viktor” önkéntes hazabozatára. E célból ismét kiutaztatni hozzá tu-rista útlevelel „Mókust”. [...] Amennyiben hazatérésre való felszólításunknak nem tesz eleget, a jövőben árulónak fogjuk tekinteni, és ennek megfelelően fogunk vele szemben eljárni. Utasítás hazatérése esetén: TV-n, rádió-n és sajtón keresztül kampányt indítani a SZER ellenséges tevékenységének leleplezésére.*⁷⁷

Az „utolsó próbálkozást” egy évvel később a „legutolsó” követte. 1965. szeptember 29-én újra a Külügymi-nisztériumba idézték Raskó Györ-gyöt. A rendőrtisztek ismét álnéven, mint diplomaták mutatkoztak be neki. Raskó György feltehetően változatla-

73 ÁBTTL Bt-59/3. 109.

74 ÁBTTL Bt-59/3.

75 Uo. 143. Kürner Ilona neve helyesen: Kühner Ilona.

76 Uo. 158–159.

77 Uo. 160.

nul abba a hitben volt, hogy testvére a külügynek dolgozik, amely őszintén aggódik munkatársáért. Azt, hogy valóban hitte, vagy csak úgy tett, mintha elhinné, nem tudjuk, amint azt sem, hogy milyen álláspontot foglalt el testvére őszinteségét illetően. A találkozón [...] *közölve lett „Mókussal”, hogy ismét Münchenbe utaztatjuk testvéréhez. [...] Utoljára lehetőséget kívánunk neki adni, hogy irányunkban korábbi magatartását megváltoztassa, és a lehető legrövidebb időn belül hazatérjen. Ezen cél érdekében rá mint testvére messzemenően számítunk. Megfelelő formában érzékeltetve lett „Mókussal”, hogy „West” nemleges válasza esetén a hazai hozzátartozók hátrányos helyzetbe kerülhetnek. „Mókus” elképzeléseinket megértette, s ígéretet tett arra, hogy minden igyekezetével azon lesz, hogy „Westet” irányunkba jobb belátásra bírja, és legrövidebb időn belüli hazatérését előkészítse.*⁷⁸

Raskó György egy 1965. november 23-án keltezett jelentés szerint közölte: *„West” nem jön haza. Nagyon megszokta a nyugati életet. Nem érdekli a fenyegetés.*⁷⁹ Az állambiztonság nem váltotta be fenyegetését, hogy felfedi Raskó ügynöki tevékenységét. Csaknem húsz évvel később azonban ismét elővették az ügyét. Egy 1986. augusztus 19-én keltezett jelentés szerint *„West” nyugdíjazásának hírére úgy véltük, hogy módunk nyílhat a vele való kontaktus felújítására és ennek eredményeként hazatelepítésére olyan feltétellel, amely mindkét felet kielégíti. Későbbi információink ugyanakkor bebizonyították, hogy elképzelésünk nem reális, mivel „West” munkaviszonyát – idős kora ellenére – meghosszabbították. A fentiekre tekintettel az 1965. január 27-én kelt kizárási határozat továbbra is érvényes.*⁸⁰

Raskó jelentései között – de több más dokumentumban is – szerepel egy „Rix Otto”, korábban „Tamási” fedőnevű egyén. A rendelkezésre álló aktaokban nincs megadva a valódi neve. Kérdésemre azt a választ kaptam, hogy a Történeti Hivatalban nincsenek adatai. Ezek szerint jelentéseit – amelyekre, mint láttuk, több utalás is van – vagy még mindig titkosítják, vagy megsemmisítették. Raskó mellett ő volt a másik, aki 1958-tól – nem tudni pontosan, meddig, az utolsó utalás személyére 1964-ből származik – a leghosszabb ideig jelentett a SZER szerkesztőségéből. Az állambiztonság saját szempontjából fontosabbnak tekintette, mint Raskót, hiszen felmerült az a lehetőség, hogy „Rix” megmentése érdekében Raskóra terelik a

78 Uo. 164–165.

79 Uo. 173.

80 Uo. 188. Az értesülés pontatlan. Raskó László a német törvények értelmében 65 éves korában, már 1983. szeptember 30-án nyugdíjba ment. Az információ tehát, hogy munkaszerződését 1986-ban meghosszabbították, téves. 1991. december 16-án Münchenben meghalt.

kémkedés gyanúját. A tartótisztek összefoglalóiból kitűnik – akik rendszerint fedőnevükön említették az ügynököket („Révész” jelenti „Rix Ottóról”, vagy viszont) –, hogy egymás ellenőrzésére is felhasználták őket. Az ügynökök nem tudtak arról, hogy közös cégnek dolgoznak. Saját jelentéseikből, a tartótisztek megjegyzéseiből azonban egyértelműnek tűnik, ki rejtőzik a fedőnév mögött. A legegyszerűbb utalások: Bakonyi tartótiszt Raskó és „Rix Ottó” közös főnökéről jelent, és hogy „West” és „Rix” szoros munkatársak.⁸¹ Ugyancsak Bakonyi idézi „Rix Ottót”, miszerint Raskó, Bereznay és én, magunk között osztjuk be, hogy ki mikor van szolgálatban.⁸²

A kutatóosztály kérdéses részlegében hárman dolgoztak: Bereznay Aurél, Raskó László és Rátkai Béla.

Sárkány István ügye

Az állambiztonság három dossziében gyűjtötte Sárkány Istvánnal (fedőneve „Jed Smith”), a SZER hírszerkesztőségének munkatársával folytatott kapcsolatának dokumentumait.⁸³

Sárkányt nemcsak a fedőnevén, hanem gyakran valódi nevén is emlegetik az iratok. Sárkány István a maga különös, mondhatnám jellemes módján „félíg-meddig ügynök” volt. Kétszer volt a SZER munkatársa. Először 1952–56, majd 1960–65 között. Esete több szempontból egyedülálló. Tevékenységéért nem fogadott el pénz a hírszerzéstől. Ismételten kijelentette: [...] gyűllötte az amerikaiakat és utálta a SZER-t, mert a kapitalista világ kiszolgálója, csak anyagi okokból dolgozik ott.⁸⁴

Sárkányt 1962-ben Vámos Imre ajánlotta *beszervezés céljából* a BM figyelmébe. Rajta keresztül ismerték Sárkány írói ambícióit, tudták, hogy szívesen publikálna magyarországi lapokban. Vámos az állambiztonság utasítására levelekben tett ígéretet Sárkánynak, hogy közli írásait az akkor már Ma-

81 ÁBTL Bt-59/2.

82 ÁBTL Bt-59/3 50–52.

83 ÁBTL K-780/1, 2, 3. A dokumentumokat és jelentéseket nem kronologikusan gyűjtötték, így az oldalszámok is keverednek. Sárkány esetében ezért az idézetek után az oldalszámot csak akkor adom meg, ha az egyértelmű. Ha nem, akkor csak a dossziészám szerepel.

84 ÁBTL K-780/1.

gyarországon megjelenő *Látóhatár*-ban, és elhelyezi őket más lapoknál is. Kapcsolattartónak azt a „megbízható személyt” ajánlotta, aki a levelet viszi, és aki természetesen az állambiztonság embere volt. Az első találkozására 1963. május 25-én vagy 26-án került sor Párizsban. A központ utasította a kiutaztatott Rózsa elvtársat, hogy „Jed Smithnek” a Magyar Külügyminisztérium beosztottjaként mutatkozzon be.⁸⁵

A kapcsolatteremtés sikerült. Sárkány elhitte (vagy nem), hogy a KÜM megbízottjával tárgyal. Megegyeztek a SZER-ellenes együttműködésben. A központ „Máté elvtársat”, a hírszerzés egyik, a párizsi követségen diplomatának álcázott rezidensét bízta meg a kapcsolattartással. Sárkány azonnal javaslatokat tett arra, hogyan kellene aláásni a SZER tekintélyét Magyarországon. Első javaslata: akció a SZER külpolitikai kommentátora, Radnay Endre ellen, aki szerinte *elvakult antikommunista, a hazai fejlődés megrögzött ellensége*. [...] „*Jed Smith*” felajánlotta, hogy ha ottthon úgy látják, ő maga vállalja e kampány lefolytatását, ha ezzel megbízzuk, és rendelkezésére bocsátjuk Radnay felemeltett írásait.⁸⁶

Az 1963. október 25-én kelt 19/3 B. utasítás meghatározza következő találkozó feladatait: *Máté elvtárs közölje, hogy a KÜM véleménye pozitív személyéről. A KÜM vezetői úgy tekintik őt mint külső munkatársunkat, akinek véleménye, tanácsai erősítik a becsületes emigráció és a haza közötti közeledést, támogatást ad[nak] a helyes, differenciált emigrációs politikánk kialakításához. Fel kell vetni, hogy a Központ érdekesnek tartja Radnayval kapcsolatos felvetését, javaslatát, de a kivitelezést nem látja világosan [...], hogy ő hogyan valósítaná meg Radnay ellen az akciót. El kell nála érni, hogy minden kérdést velünk beszéljen meg először, nehogy dekonspirálja a kapcsolatot, hogy forrófejűséggel saját helyzetét veszélyeztesse. [...] Felvetette azt is, hogy amíg a rádiónál marad, rendelkezésünkre áll, bomlasztást, támadást indítunk olyan személyek ellen, akik régi hazájukkal, a mai Magyarországgal ellenséges tevékenységet fejtenek ki. Tisztázni kell, hogy kik ezek a személyek, mi a véleménye róluk, mi a javaslata, mit lehetne tenni ellenük. Elképzeléseit ismerjük meg, de figyelmeztessük, hogy nélkülünk semmit ne tegyen. [...] Ajánljuk fel a KÜM keretén belül nyújtható segítségünket. Rá kell vezetni, hogy a jövőben minden problémával bizalommal forduljon hozzánk, segíteni kívánunk azok megoldásában.*⁸⁷

A Radnay-ellenes akcióról többé nem esett szó. Sárkány ismét igyekezett tisztázni az állambiztonság és a SZER közötti viszonyát. A tartótsízt írja: *Adig, amíg szerződéses viszonyban van a SZER-rel, tekintetbe kell hogy vegyük, hogy nem minden olyan kérdésről adhat információt, amit a Központ kíván, mert munkaviszonyából adódóan respektálnia kell a titoktartási kötelezettségeket. Amennyiben elkerül a rádiótól, ezek a kötelezettségek megszűnnek, ott szerzett ismereteit rendelkezésünkre bocsátja. Úgyis szándéka leleplezni a SZER tevékenységét. Amint megszűnik munkaviszonya, elsőnek részünkre átadja tervezett leleplező tanulmányát.*⁸⁸

85 Uo. 83.

86 Uo. 121.

87 Uo. 125–130.

88 ÁBTL K-780/1.

Itt érdemes megjegyezni, hogy sem szerződésben rögzített, sem szóban tett „titoktartási kötelezettség” nem volt a SZER-nél. Sárkány feltehetően pénzkereseti lehetőségét féltette, és – érthető módon – nem akart olyan jelentéseket adni, amelyek esetleg felfedik a személyét. Az is lehetséges, hogy – érezve visszás helyzetét – lelkiismereti kérdést csinált abból, hogy egyrészt felveszi a fizetését a rádiónál, másrészt konspirál kollégái és munkaadója ellen. A belügy viszont saját professzionalizmusa szerint gondolkodott. Felvétele pillanatától nagy érdeklődést tanúsított a SZER-t „leleplező” tanulmány iránt. A központ utasította Máté rezident, tudja meg, kik ellen intéz támadást tervezett írásában Sárkány, és javasolja neki, hogy *a készülő kéziratot elolvasásra adja át, s ajánlja fel esetleges ténybeli támogatásunkat a készülő könyvhez.*⁸⁹ Ígéretet tettek rá, hogy csak akkor közlik a részleteket, ha Sárkány abba előzetesen beleegyezik. Válaszul Sárkány átadott egy *Naplónak* nevezett elméleti írást, amelyben kifejtette véleményét a világgpolitikáról (amerikai, szovjet imperializmus; a harmadik világ kizsákmányolása mindkét részről; hatalmi tömbök, kis államok alárendeltsége; független magyar külpolitika szükségessége stb.). A központ véleménye szerint az írás használhatatlan, mert *az osztályharc szempontjából téves koncepciót takar [...] fedi a Kennedy-féle fellazítási politikát.* Feladatul adják Máté rezidensnek, hogy az információszerzés mellett *törekedjen a téves, ellenséges politikai nézetek megszüntetésére, vitákon keresztül bizonyítsa be „Jed Smithnek” politikai koncepciójának helytelen-ségét.*⁹⁰

A következmény: az október 2-i találkozón a rezidens szerint *„Smith” olyan véleményt hangoztatott, hogy amennyiben nem fogadjuk el álláspontját, úgy szakítsuk meg a kapcsolatot. Nincs értelme a további találkozásunknak.* Sárkány itt újból tisztázza együttműködése feltételeit: *Kérdésemre, hogy számíthatunk-e ilyen értelemben segítségére, azt mondta. „A KÜM ilyen irányú kérdésére igen-nel válaszolhatok. De engedje meg, és válaszomat tekintse őszinte megnyilvánulásnak, igenlő válaszom nem lehet egyértelmű, nem vehetek részt rendőriügynök jellegű feladatokban, amikor személyek, kollégáim, barátaim kerülnek szóba. A kérdés lényegét tekintve nem vállalom részt besúgó machiavellista tevékenységből. Ezért, ha van értelme ilyen feltételek mellett az együttműködésnek, úgy kérem, közölje a minisztériumával, hogy elvi, általam lényegesnek vélt kérdésekről a rendelkezésükre állok, ilyen kérdésekről szóló érdeklődésükre a legjobb ismereteim szerint*

89 ÁBTL K-780/1. 197.

90 Uo. 210–211.

91 ÁBTL K-780/2. 33.

*tájékoztatót adok. Hagyják meg nekem ezen illuzórikus fenntartásokat, információk esetén keressük a kérdések lényegét és a megoldások formáit.*⁹¹

A rezidens levonja a következtetést: [...] *hajlandó az együttműködésre, de az eddigi formák alkalmazása, személyekre, információk szerzésére direkt módon rákérdezővel nem járható. Úgy vélem, a „sötétben való” informálódás formája több eredménnyel jár „Jed Smith” esetében. Beszélgetése, meghallgatása hozzásegíthet bennünket eredményesebb információs munkához. A központ álláspontja: a „Jed Smithszel” való kapcsolatra még akkor is számít tartunk, ha a SZER-rel kapcsolatban eredményt elérni nem sikerül.*⁹²

A kapcsolat tehát nem szakadt meg. Sárkány továbbra is szállít szóbeli információt. Jelenti: a SZER-nél elterjedt a hír, hogy a Magyarországról érkező levelek jelentős része irányított. Ezek a levelek [...] *azt sugallják, hogy a SZER ne foglalkozzon magyar belpolitikával, hanem csak külpolitikával. „Jed Smith” szerint hasznos módszer lehet a rádió vezetőinek befolyásolása a hallgatóktól érkezett levelek folytán, de ha ilyen módszer alkalmazását vállalják, óvakodjanak a sablonoktól, mert ez a módszer hatásának sikertelenségét jelentheti. [...] „Jed Smith” szerint ez jó módszer, mert eltereli a figyelmet olyan kérdésekről, amelyek nekünk nem érdekek.*⁹³

A központ 1965. április 30-i válasza kizárólag az állambiztonság már említett, a SZER-hez intézett hamisított leveleinek problémájával foglalkozik: *Kizárólag Fehér elvtárs tájékoztatására közöljük, hogy a K vonal küld a SZER-hez irányított leveleket, amelyekkel a SZER műsorpolitikáját akarjuk befolyásolni és a SZER-en belüli ellentéteket kibaszni és elmélyíteni. [...] Máté elvtárs tartása napirenden ezt a kérdést, és alkalmanként szerezzen értesüléseket erre vonatkozólag. [...] Máté elvtárs vegye figyelembe, hogy az információ más forrásból származik.*⁹⁴

A következő jelentés majdnem egy évvel későbbi, 1966. március 6-án készült. Ekkoriban válik meg Sárkány a SZER-től, és tűnik fel első ízben egy „Alte” fedőnevű ügynök. Jelentéseiből arra lehet következtetni, hogy Párizsban élő emigráns. A rezidens a vele folytatott beszélgetést így foglalja össze: *„Jed Smith” elsősorban anyagi nehézségei miatt nagyon sokat panaszkodott. Családjával együtt véglegesen Párizsban telepedett le. Óraadó tanárként dolgozik két gimnáziumban. [...] Felmerült a SZER-től való eljövételének kérdése is. Ezt „Jed Smith” úgy állítja be, hogy ő maga utálta meg őket, és kilépett.*⁹⁵ *Drasz ikusan szidalmazta az amerikaiakat és*

92 Uo. 224–225.

93 ÁBTL K-780/1. 20.

94 Uo. 39.

95 Sárkány Istvánnak azért mondtak fel a SZER-nél, mert mint hírszerkesztő a hírügynökség angol nyelvű hírét nem lefordította, hanem hírműsorban (!) a véleményével kiegészítette. A vietnami háborúról szóló jelentésben az amerikai csapatokat „imperialista megszállók-

nak”, a Vietkong katonáit pedig „hős hazafiaknak” nevezte. A hír egy hajnali adásban került műsorra, amikor nem volt olvasószerkesztő a hírosztályon. Sárkány az adás után ezt a lapot kivette a hírcsomagból. De elfelejtette azt a példányt, amely a műsorról angol nyelvű összefoglalót készítő osztályra került. Ez vezetett a felmondáshoz.

96 ÁBTL K-780/1. 73–74.

97 Uo. 82.

98 ÁBTL K-780/3. 37.

nyezeteket egyaránt. [...] Szerinte a német helyzet megközelíti a hitleri Németország közállapotát és szellemét. Tervezi, hogy valamilyen formában ír a SZER – mégpedig nem személyre szóló leleplező – hanem az amerikai politikát alapjaiban elemző művet. [...] Anyagi, elsősorban lakásproblémája nehezen oldódott meg. „Alte” és „Pilipovits” segítségével sikerült lelépési összeget előteremtteni. „Alte” 2000, „Pilipovits” 3000 NF-ot kölcsönzött neki. Bizalmas baráti kapcsolatot kiépítésére lehetőség adva van. „Alte” úgy tervezi, hogy havonta egy alkalommal találkozik vele. Támogatja a SZER leleplezését célzó munka megírásában. [...] Tájékozódni kell anyagi és egyéb problémái felől, úgy irányítva, hogy beszéljen nehézségeiről, tartozásairól. Érzékeltetni, hogy bizonyos támogatást tudunk biztosítani számára. Elgondolásunk szerint – a kapcsolatfelvételtől függően – el lehetne érni, hogy „Jed Smith” tőlünk kérne 2-3000 NF kölcsönt „Altéval” szembeni tartozásai kiegyenlítésére, ugyanakkor „Alte” az így kapott pénzt vissza is fizetné, és „Jed Smith” válna így lekötelezett velünk szemben.⁹⁶ Ez azt jelenti, hogy „Alte” a biztonsági szervektől kapott pénzt adta kölcsön Sárkánynak, amit ő visszaadott. „Alte” később is jelent Sárkányról, aki szerinte „anarchista kispolgár”.

Sárkánnyal egy időre megszakadt a hírszerzés kapcsolata. Egy 1966. április 13-i jelentés szerint azonban újra érintkezésbe léptek. Párizsi lakásán keresték fel. Sárkány szívesen fogadta őket. Ismét elmondta, nehéz anyagi helyzetben van, de mégis örül, hogy elkerült ennek a csúnya múltú és jelenű, törvénytelenül működő, hidegháborús központ[nek a] gépezetéből. [...] Határozottan és szenvedélyesen közölte, hogy a szavát állja, erkölcsi kötelességének tartja a SZER leleplezését.⁹⁷

Az 1966. július 4-i találkozáson a rezidens írásos jelentése szerint „ Jed Smith” ismét felvetette a SZER hírpolitikáját bíráló, lejáratását célzó anyag összeállítására vonatkozó tervét. Elképzelése szerint az anyag fő része egy összehasonlító táblázatból állna. [...] Téma és esemény szerinti értékelés, amelyből kétséget kizáróan kiderülne, hogy a SZER megcsonkítva, elferdítve közöl le nagy jelentőségű eseményeket, hogy elégedetlenséget és hidegháborús hangulatot keltsen.⁹⁸

Sárkány azt kéri, hogy a munkához bocsássák rendelkezésére az utolsó két év SZER-műsorainak anyagát, vagy legalább a főbb politikai esemé-

nyekről adott műsorokat. Ő ezt összehasonlítná a *Le Monde*, a *The New York Times* és más nagy lapok kommentárjaival. A munkát a nyári iskolaszünetben tudná elvégezni, természetesen honorárium ellenében. *Elképzelése szerint az így összeállított anyagot fel lehetne használni pl. diplomáciai jegyzék, vagy más diplomáciai akció függelékeként, elsősorban az ENSZ-nél. Ez különösen aktuális lenne az ellenforradalom 10. évfordulója előtt. Ezzel is dokumentálni a SZER bomlasztását, más népek belügyeibe való beavatkozó, agresszív politikáját. Ki lehetne adni „fehér könyv” formájában, ezeket „Jed Smith” személyesen juttatná el az amerikai ellenzék nevesebb (R. Kennedy, Fullbright) személyeibe.*⁹⁹

A központ 1966. július 15-i válasza: *Nem valósítható meg „Jed Smith” javaslat. Nem tudjuk megküldeni 2 évre visszamenőleg az anyagokat, mely biztonsági szempontból sem lenne jó. Kb. két hónapig hallgassa maga „Smith” az adásokat, és ennek alapján készítse el értékelését. Közölje előre, hogy ezért mennyit kér.*¹⁰⁰

Sárkány 1500 francia frank és az anyagi kiadások fedezése ellenében elfogadta a feltételeket. Az 1966. július 27-i jelentés szerint felajánlja: *4 hétig folyamatosan hallgatja naponta két óra hosszat a híreket, kommentárokat, azokat magnón rögzítené; francia, angol, német és amerikai lapokkal összehasonlítná, és a különbségeket, eltéréseket elemezné. Ezután elkészítené a SZER tendenciózus hazug propagandáját leleplező tanulmányát. [...] „Jed Smith” közölte Sárdi elvtárssal, ha megbízuk ezzel a feladattal, akkor módjában áll bizalmas jellegű, több mint százoldalas SZER-tanulmányt is átadni fotózásra. Az egyik ilyen anyag a SZER-irodák értékelő jelentése nemcsak magyar, hanem összvonatkozásban. „Jed Smith” kérte, hogy amennyiben ezt az anyagot felhasználjuk, eredetét szigorúan konspiráljuk. Somlai László rendőr alezredes kézzel írt megjegyzése a jelentésen: [...] a javaslattal egyetértünk, 500 frank előleget adjanak. A tanulmányt, a magnószalagokat és az újságcikkeket küldjék meg.*¹⁰¹

Az átadott anyag (a „több mint 100 oldalas dokumentumok”) az 1966. augusztus 11-i feljegyzés szerint csalódást okozott a központban: az 1962-es (!) feldafingi konferencián elhangzott referátumok anyagát tartalmazta. *Értékelés: az anyag információs értéke nem nagy. Értéke azonban van abból a szempontból, hogy „Jed Smith” magával az anyag átadásával mellettünk kompromittálta magát, tehát formális bevonását segíti elő.*¹⁰² Sárkány összehasonlító tanulmánya is elkészült a SZER és vezető nyugati lapok hírműsorairól. A dosz-sziék nem tartalmazzák a szöveget, a központ 1967. január 13-i értékelését viszont igen: *A tanulmányról megállá-*

99 ÁBTL K-780/1. 38.

100 Uo. 42.

101 Uo. 44–45.

102 Uo. 47–48.

*pítottuk, hogy „Jed Smith” munkája nem áll arányban az érte kifizetett összeggel. Az egész munkán érezhető a hányarvetiség, és az, hogy csak azért csinált valamit, mert valamit adni kellett az általa felvett összeg ellenében. [...] Az átadott anyagból sem fehér könyvet, sem diplomáciai jegyzéket, sem pedig beadványt nem lehet készíteni. [...] Összefoglalva: „Jed Smith” semmiféle konkrét lényeges eltérést, el-
lentmondást nem tudott kimutatni, noha az egész munka kiindulópontjául az szolgálta, hogy eltér-e a SZER híradása és ehhez kapcsolódó hírmagyarázata a nyugati sajtótól – ha igen, mennyiben és miért. [...] Végül hangsúlyozzuk, hogy az egész ügyben „Jed Smith” volt a kezdeményező – tehát valóban tudnia kellett volna, hogy mire vállalkozik.¹⁰³ A K-vonal értékelését közölik „Jed Smithszel” hazatérése után: [...] komolyabb összeget adtunk neki egy semmire nem használható anyagért.¹⁰⁴*

Az üzenet átadására nem került sor. Sárkány Kanadába költözött. Az 1971. július 20-i határozat megállapítja, hogy a Jed Smith fedőnevű személy beszervezése a rádiótól való elbocsátása és Párizsba, majd Kanadába való áttelepítése, valamint elzárkózása miatt nem valósult meg. [...] „Jed Smith” jelenleg Kanadában dolgozik egyetemi tanársegédként, így a vele való további foglalkozás számunkra célszerűtlen. Anyagát 1970-ben átadtuk tanulmányozás és esetleges foglalkozás céljából a III/I-1. Osztálynak, de nem tartott rá igényt. A fentiek alapján javasolom az ügyben keletkezett anyagokat lezárni és végleg irattározni. Kelemen Ágnes r. szds.¹⁰⁵

Sárkány István és az állambiztonság kapcsolata azonban ezzel nem szűnt meg. Az 1972. szeptember 12-én kelt ottawai jelentés szerint Kanadában felújították. Sárkánnyal egy Forgács nevű rezidens találkozott, aki, mint a jelentésből kiderül, már hosszabb ideje kapcsolatban állt vele: „J. Smith” mindenekelőtt szemrehányással illetett, hogy 1971. őszi magyarországi visszatérése óta nem kezdeményeztem vele kapcsolatfelvételt. Elmondta, hogy erre nagyon számított, tekintettel arra, hogy budapesti programját az én segítségével szerveztük, s rendkívül furcsállja, hogy visszajövele után nem érdeklődtem utazása, illetve magyarországi tartózkodása eredményeiről. Ő „bizonyos megfontolások alapján” nem kereste velem a kapcsolatot. Ezalatt azt értette, nem lenne értelme annak, ha kapcsolata a magyar követség diplomatáival illetéktelenek tudomására jutna. Itt kertelés nélkül az elhárításra célzott.¹⁰⁶

Forgács, aki az állambiztonság követségén székelő rezidense volt, és jelentéseit egyenesen a hírszerzés címére küldte, azt javasolta, tartsák tovább a kapcsolatot Sárkánnyal: [...] *fokozta-*

103 ÁBTL K-780/3. 63–66.

104 4/1-C. sz. utasítás. Uo. 69.

105 Uo. 85.

106 ÁBTL K-780/4. 241.

*tosan meg kell kísérelni az információs tevékenységbe bevonni, figyelembe véve a lehetőségeit. [...] Álljunk el attól, hogy „Fed Smithszel” mint jelölttel foglalkozzunk. Csak társadalmi kapcsolat szinten foglalkozzunk vele.*¹⁰⁷

A központ 1973. július 10-én a következő, SZIGORÚAN TITKOS! KÜLÖNÖSEN FONTOS! utasítást küldte Forgács elvtársnak: [...] *megállapította, hogy „Fed Smith” nem szívesen működne együtt szerveinkkel, fél a konspiratív jellegű munkától, továbbá korlátozottak a hírszerzői lehetőségei is, mert az emigrációval megszakította a kapcsolatait, ezért a jövőben operatív céllal nem kívánunk foglalkozni „Fed Smithszel”.*¹⁰⁸

NAPI OPERATÍV INFORMÁCIÓS JELENTÉSEK

Mint a bevezetőben említettem, az ÁBTL-ben a hetvenes évek közepétől nincs a Szabad Európa Rádióra vonatkozó ügynöki jelentéseket, állambiztonsági akciók dokumentumait tartalmazó dosszié. Ezeket feltehetően mindmáig titkosították. Csupán az úgynevezett Napi Operatív Információs Jelentések (NOIJ) SZER-re, annak munkatársaira vonatkozó *kivonata* áll rendelkezésre. Az NOIJ-t a BM készítette naponta az MSZMP és kormány vezetői számára. Minden jelentés 45 példányban, névre szólóan készült, *A nap fontos állambiztonsági témáiról szóló hírek, jelentések rövid összefoglalója* címen. A hírcsomagot naponta Benkei András belügyminiszter vagy Karasz Lajos rendőr altábornagy, miniszterhelyettes írta alá. A SZER-re vonatkozó jelentések többségükben Münchenből származnak. Vannak azonban közöttük olyanok is, amelyeket a rádió 1988-ban megalakult budapesti szerkesztőségébe beépített ügynök/ügynökök írtak, vagy jelentették szóban. A jelentések még fedőnevet is csak a legritkább esetben tartalmaznak. Így – ellentétben a korábbi dossziék tartalmával – következtetni is csupán ritkán lehet az ügynök személyére, feladatkörére, értesülési forrására. Hiányoznak a központ utasításai és az ügynökök munkájának értékelése is, amelyek korábban utaltak az állambiztonság érdeklődési körére és az ügynök személyére, beosztására. Olyan jelentésekhez, amelyeket a BM különösen fontosnak tartott, mellékletként a SZER kutatóosztályának tanulmányait vagy a műsorok leírt szövegét csatolták. Ezt az anyagot csak a témában illetékes állami és pártvezetők hírcsomagjához mellékeltek. A *Holnap Hullámbosszán* című műsor Konrád Györggyel készített interjójának teljes leírt szövegéhez például ezt a megjegyzést fűzték: *Megkapták Aczél, Biszku, Győri, Óvári elvtársak, Benkei, Karasz, Harangozó, Baranyai elvtársak.*¹⁰⁹

¹⁰⁷ Uo. 244., 261.

¹⁰⁸ ÁBTL K-780/6-1-7/1973. 266.

¹⁰⁹ ÁBTL NOIJ 408/63.

A NOIJ SZER-re vonatkozó jelentéseinek zöme az állambiztonság III/I. (hírszerző) részlegétől származik. Tehát a Münchenben beépített ügynök – feltehetően telefonon küldött – jelentéseiről van szó, amelyeket a központban fogalmaztak hírré. A jelentések lényegében két témával foglalkoztak: a szerkesztőségben belüli ellentétekkel, valamint a SZER és a demokratikus ellenzék kapcsolatával.

Ami az első témakört illeti: mint minden szerkesztőségben, a SZER-ben is voltak szakmai és személyi ellentétek. Voltak baloldaliak, jobboldaliak. Eltértek a vélemények abban, mi várható az új gazdasági mechanizmustól; a nagyüzemi vagy a kisbirtokra alapuló mezőgazdaságnak van-e jövője stb. Ezek a viták néha élesek voltak, de a hangnem mindig civilizált maradt. Ez változott meg a nyolcvanas évek közepétől. A stílus lényegesen eldurvult, a szerkesztőségben eluralkodott a mai magyar társadalmi légkörre jellemző gyűlölködés. Voltak, akik ezt az újonnan disszidált munkatársak számlájára írták, mivel ők más vitakultúrához voltak szokva Magyarországon. Mások meg voltak győződve róla, hogy mindez a BM beépített ügynökeinek bomlasztó tevékenységére vezethető vissza. Elkezdődtek a gyanúsítgatások, ki az ügynök. Addig ez nem volt téma. Az volt a (mint láttuk, megalapozatlan) vélemény, hogy nálunk nincs ügynök, miért is lenne, hiszen amit tudunk, mikrofonba mondjuk. Sajnálatos és igazságtalan, hogy a gyanúsítgatások mindenekelőtt az utolsó tíz évben a szerkesztőségbe került, általában röviddel korábban disszidált munkatársakat érték. Ma már tudjuk, hogy a „régiek”, sőt a „nagyon régiek” között is voltak ügynökök szép számmal.

A jelentésekből nem lehet megállapítani, hogy az ügynökök résztvevői voltak-e a belső ellenségeskedésnek, a SZER lejáratására irányuló különböző akcióknak, vagy csak a háttérben tevékenykedtek, és jelentettek róla. Je-

lentéseik forrását is csak ritkán, közvetve említik. Ha igen, az Üzemi Tanácsot¹¹⁰ vagy Hajnal László Gábort jelölik meg.

Például: *A SZER ún. Üzemi Tanácsa októberben tudomást szerzett arról, hogy Vass Vilmos (hírolvasó, bemondóként használt álneven Pécsi Vilmos), a magyar osztály vezetőjének helyettese, nem hivatalos feljegyzéseket készít és gyűjt minden munkatársról.*¹¹¹ Vagy: *A SZER Üzemi Tanácsa mindig jól infor-*

110 Az Üzemi Tanács (ÜT) a SZER-alkalmazottak képviseleti testülete volt. Minden nemzetiségi osztály (magyar, lengyel, román, csehszlovák), valamint a német és amerikai munkakörök alkalmazottjai megválasztották saját delegáltjukat az ÜT-be, aki a bérekkel, munkafeltételekkel stb. kapcsolatos tárgyalásokon a munkavállalókat képviselte a vezetőséggel szemben.

111 ÁBTL NOIJ III/I-238/2-1989.

*mált elnökének véleménye szerint Ribánszky László magyar szekcióvezető széke erősen inog.*¹¹² Ez jelentheti azt, hogy az ügynök vagy valamelyik ismerőse, akitől az információkat kapta, közel állt az Üzemi Tanácshoz.

Más jelentéseknél az informátor állítólag Hajnal László Gábor volt, aki elmondta: *A SZER műsorpolitikájában jobbrtolódás várható, s minden „balos” munkatársat – még Kasza Lászlót is ezek közé sorolják – el fogják bocsátani – írták 1984. október 12-én.*¹¹³ És 1985. január 29-én: *A SZER magyar osztály igazgatóját és helyettesét, Szabadoszt és Borbándit elbocsátották, illetve nyugdíjazták, mert „behódoltak a Kádár-vonalnak”. Az új igazgató Ribánszky László (Lengyel Szaniszló álnéven), helyettese Halász Péter. Ribánszky kinevezésével még a barátai sem értenek egyet. [...] A magyar szekció erős embere, igazi irányítója, Vass Vilmos (álnéven Pécsi Vilmos) kiábrándult, csalódott. Arra számított, hogy ő lesz az igazgató. Kasza László, aki Szabados bizalmasa volt, teljesen háttérbe szorult.*¹¹⁴

Ugyancsak Hajnal László Gábort adja meg forrásnak a következő, 1985. május 9-i jelentés: *Kasza László SZER-alkalmazottól – aki eddig főleg ellenzéki témákkal foglalkozott – elvették a műsorát. [...] Lebegő helyzetben van, a hírforrás szerint jelenleg nem is jár be a rádióhoz. Az információ forrása megbízható, ellenőrzött. Intézkedés: tájékoztatják a III/III-as Csoportfőnökséget.*¹¹⁵

Jelentés két hónappal később, 1985. július 26-án: *A terv, hogy Hajnal László Gábor Kasza László utóda lesz, nem valósult meg. Az „ellenzéki műsorokat” továbbra is Kasza szerkeszti.*¹¹⁶

Ma már ismert tény, hogy Hajnal László Gábor „Husztiként” az állambiztonság ügynöke volt. A minden kétséget kizáró 6-os kartonja 2008 novemberében került elő. A Történeti Levéltárban négy dosszié őrzi „Husztii” jelentéseit, amelyeket 1969–81-ben mindenekelőtt a demokratikus ellenzékről és egyetemista, értelmiségi körök tagjairól adott. Öntevékeny volt, barátait, ismerőseit gátlás nélkül feljelentette. 1981-ben az NSZK-ba telepítette a hírszerzés. Itt a SZER állandó külsős munkatársa lett. Münchenből küldött jelentéseinek dossziéja vagy továbbra is titkosított, vagy elveszett.¹¹⁷

Figyelemre méltó, hogy a NOIJ-jelentések között sokkal több volt az igazságnak meg nem felelő, akár tudatosan hamis „értésülés”, mint a korábban már ismertetett, 1975 előtti jelentések között. Tudatosan hamisak, mert olyasmiket jelentettek, amiről az ügynöknek tudnia kellett, hogy nem igaz. Néhány példa:

112 ÁBTL NOIJ III/I-80/13-1989.

113 ÁBTL NOIJ 201. sz.

114 ÁBTL NOIJ 20. sz.

115 ÁBTL NOIJ 98. sz. 408/66.

116 ÁBTL NOIJ 146. sz. 408/66.

117 ÁBTL M-39271/1., 2., 3.

1980. szeptember 18-án kelt jelentés: a [...] *szerv informátora közli, hogy a SZER-nél megerősítették a lengyel és szovjet szekciót. [...] a napi eligazítást CIA tisztek tartják részükre.*¹¹⁸

1985. január 29-i jelentés: [...] *A rádió épületét háromszoros biztonsági lánc-cal védik, a stúdióhelyiségeket külön védelemmel is ellátták. Az információ forrása megbízható, ellenőrzött.*¹¹⁹

Egyik hír sem igaz.

Az állambiztonság rosszul koordinált munkája is hozzájárult a hamis információ és a „SZER mindent tud” mítosz terjesztéséhez. A SZER műsora-it lehallgató szolgálat jelentette 1980. november 15-én: *A Pénzügyminisztériumban a miniszteri értekezlet tárgyalta a szerkezetátalakítás, hatékonyság kérdéseit, a tárca ezzel kapcsolatos feladatait. A délelőtti miniszteri értekezleten elhangzottakról az esti órákban a Szabad Európa Rádió már részletes tájékoztatást adott. Megjegyzés: Az információ forrása megbízható, ellenőrzött, tartalma nem ellenőrzött. A szükséges intézkedéseket megteszik.*¹²⁰

A „szükséges intézkedések” minden bizonnyal megállapították, hogy a Kossuth rádió – igaz, szokatlan gyorsasággal – már délután hírt adott az értekezletről. Innen volt a SZER titokzatos értesülése.

A SZER a hetvenes évek közepétől foglalkozott a magyarországi demokratikus ellenzék ügyeivel. Egy 1977-ben, a párt és kormány vezetői számára készült, *Ellenséges rádiókkal való kapcsolattartás alakulása 1972–1976 között* címet viselő tanulmány megállapítja: *Elsősorban a különböző szocialista országokban „másként gondolkodók” eszméit terjesztik, ismertetik meg a szocialista országokban lévő hallgatóikkal. Ezzel segítik elő és támogatják azt a kampányt, amely a „belső ellenzék” kialakítására, illetve szélesítésére irányul. A másik, a rendszert aláásni szándékozó és legbefolyásosabb propagandamódszernek a zenes műsorokat nevezik, amelyek közvetett módon, ravaszul a kapitalista életforma felsőbbrendűségét hirdetik. Elemzik a SZER hallgatóságának nem és kor szerinti megoszlását. Megállapítják, hogy a fellazító propagandára a tinédzser korúak és az egyetemisták a legfogékonyabbak.*¹²¹

A kezdeti propagandát, hogy a „teenager-party” egyes slágerei között *el-
lenséges politikai kommentárokat helyeznek el*, feladták. Ezek győződhettek meg róla naponta, hogy nem igaz. Maradtak célpontnak a belső ellenzék te-

vékenységét ismertető műsorok. A SZER-nél beépített ügynökök jelentéseinek döntő része – egészen a rádió megszűnéséig – azok véleményét ismertette, akik a szerkesztőségben elle-

118 ÁBTL NOIJ SZER 1980 217. sz.

119 ÁBTL NOIJ SZER 1985 20. sz.

120 ÁBTL NOIJ 261. sz.

121 ÁBTL BMTJ 65-9-111/1977.

nezték az ilyen adásokat. Miután ezeknek az éveknél a dokumentumai titkosítottak, nem tudjuk, hogy központi utasításra történt-e így, vagy az ügynökök egyéni akcióiról volt szó. Ez utóbbi lehetőséget megkérdőjelezi a központ korábban ismertetett gyakorlata, miszerint az ügynökök egyéni kezdeményezéseit szigorúan tiltották. A későbbi ügynöki jelentésekből kiderül, hogy a rendszer igazi ellenségének a demokratikus ellenzék tekintette.

A hivatalos propaganda a „belső ellenzék” értékelésénél mindig különbséget tett a demokratikus ellenzék és a népiek mozgalma között. Az utóbbiak – ahogy maguk mondták – „taktikai megfontolásból” tartózkodtak attól, hogy nyilvánosan kapcsolatot tartsanak a SZER-rel. Anyagaikat közvetve juttatták el Münchenbe. A reformkommunistákat támogatták. Egy Münchenből származó 1988. december 21-i ügynöki jelentés szerint: *Csurka István telefonon figyelmeztette a magyar osztály munkatársait: hagyjanak fel a párt és kormány vezetőinek ostromozásával, a kibontakozás lassúságának hangsúlyozásával, mert a mostani vezetők valóban reformokat akarnak, nem csak szavakban hívei a változásoknak. Időt kell nekik hagyni, hogy az elmúlt évtized hibáit rendbe hozzák, és hogy nyugodt körülmények között dolgozhassanak. Információ forrása ellenőrzött, tartalma nem ellenőrzött.*¹²²

Ugyancsak ügynöki jelentés számol be 1985. március 4-én arról, hogy *Csoóri Sándor költő Szépfalussy [Szépfalusi] István osztrák állampolgár közreműködésével az alábbi nyilatkozatot juttatta el a Szabad Európa Rádióhoz: „A Tiszatáj januári számában megjelent Csoóri Sándor Földi történet című verse nem Nagy Imre emlékét idézi, hanem egy nemrég meghalt szekszárdi orvosét, Nagy Istvánét. Az N. I. monogram azonosságát csak azok értelmezik ilyen céltudatosan két oldalról is földre, a kiknek a zavarkeltés fontosabb, mint az igazság. A Magyarországról kiszivárogtatott feltételezés, illetve pletyka, vagy a kint kitalált (a SZER műsorában elhangzott) magyarázat egyaránt méltatlan mindkét halotthoz, de méltatlan az élőkhez is, akiknek őrizniük kell a halottak tisztességét, a halálon túli becsületét is.” A fentiekén kívül Csoóri kérte Szépfalussyt, mondja meg Hanák Tibornak, hogy nem szereti, ha megrágalmazzák, és a rádió olyan kommentárokat fűz a tevékenységéhez, amelyek nincsenek összhangban valódi szándékaival. Intézkedés: az információt felhasználják a „Liberátor” fn. és „Bridge” fn. ügynök operatív kombinációihoz. Kézzel írt megjegyzés: Aczél, Korom, Óvári e-nak küldjék át.*¹²³ Csoóri Sándor emlékszik az ügyre, de a levél pontos tartalmára és a SZER esetleges reakciójára nem.

Bizonyos kettősség volt tapasztalható a SZER magyar osztályának a demokratikus ellenzék tevékenységé-

122 ÁBTL NOIJ 250. sz.

123 ÁBTL NOIJ 44. sz.

vel kapcsolatos megnyilvánulásaiiban is. Az amerikai vezetés – az orosz, lengyel és cseh példákra hivatkozva – támogatta, hogy a műsor bőséges helyet biztosítson az ellenzéki tevékenységnek. Ezen a véleményen volt Szabados József és később Ribánszky László igazgató is. Ez azért fontos, mert az egyes szerkesztőségeknek messzemenő szabadsága volt a műsorszerkesztésben; ott döntötték el, hova helyezték a hangsúlyt. Viszont a magyar szerkesztőség egy része a kommunista hatalom megengedett, irányított, ellenőrzött, akár talán fizetett „gőzt leengedő szelepének” tekintette a demokratikus ellenzék működését. (Ezt terjesztette az állambiztonság is a magyar társadalomban.) Ők a Szovjetunióban és Magyarországon végbemenő változásokat is átmenetinek tekintették.

Erről szól az egyik ügynök 1988. december 21-i jelentése: *A SZER magyar osztályán belül Szalay Tamás csoportja szemben áll Kasza Levente, Lángb Júlia véleményével. [...] Szalay szerint Gorbacsov két éven belül megbukik, és ezután sem fog tudni a glasznosztjon kívül semmit felmutatni. [...] Gorbacsov bukása után ismét a sztálini típusú vezetés kerekedik felül, és ennek hatására a többi, reformokkal kísérletező kelet-európai országban is minden visszarendeződik.*¹²⁴

Az, hogy az ügynöki jelentések kitüntetett szerepet biztosítanak Kasza Lászlónak, bizonyára nem a személyemnek szólt. Sokkal inkább az általam szerkesztett, demokratikus ellenzékkel foglalkozó műsoroknak. A beépített ügynökök – feltehetően központi utasításra – egyoldalúan arról jelentettek, hogy még a szerkesztőségben belül is ellenállás van ezekkel az adásokkal szemben, mert Kasza [...] műsorai teljesen lejáratják a SZER-t.¹²⁵

1989-ben a *Reform* és a *Kapu* című hetilapok SZER-ellenes cikket közöltek, belső információkra hivatkozva. Ügynöki jelentés Münchenből: *Sokan Lovas Istvánt, a szekció „nagy levelezőjét” gyanúsítják a magyar szekció lejáratásával. Azzal, hogy Lovas és Illés László, az osztály Magyarországra látogató munkatársai biztosították a Kapu szerkesztőit a küldött anyagok eredetisége felől, egyben megdől a BM provokációjáról hazai körökben elterjedt feltételezés is.*¹²⁶

Zsille Zoltán magatartásáról számol be egy további jelentés: *Zsille Zoltán elpanaszolta Krassó Györgynek, hogy a SZER nem engedélyezi Magyarországra*

124 ÁBTL NOIJ 250. sz.

125 ÁBTL NOIJ III/I 79/9-1989.

126 ÁBTL NOIJ III/I-116/12-1989. Illés

László 1973–93, Lovas István 1984–90,

Zsille Zoltán 1983–90 között volt a

SZER munkatársa.

*történi utazását. Ha mégis beutazna, ezzel feladná szerkesztői állását, amire nem hajlandó. Felkérte Krassót, hogy valamilyen módon hozza nyilvánosságra a SZER „szemétségeit”, és hangsúlyozza ki, hogy a SZER a magyar kormány és az MSZMP adója.*¹²⁷

Ehhez a témához: *Zsille Zoltánt és Lovas Istvánt az MTV Panoráma című műsorának egyik adásában elhangzottak miatt azonnali hatállyal elbocsátották a rádiótól, Hajnal László Gábort pedig időszakosan tilalmi listára helyezték. [...] Az információ forrása megbízható, ellenőrzött, tartalma nem ellenőrzött. Ügynök az előzményről: [...] a Panoráma májusi, a SZER/SZR-ről készített műsorában a két szerkesztő erőteljesen támadta a rádió vezetését, bírálták a cenzúra gyakorlatát. Az interjú kapóra jött a vezetőknek, mivel már rég el akarták távolítani őket a rádiótól. Zsille támogatást remélve, belépett a Bajor Újságíró Szövetségbe, de tudomására hozták, hogy ilyen nyilatkozatért a Bajor Rádiótól is elbocsátanák. Az információ forrása megbízható, ellenőrzött, a tartalma nem ellenőrzött.*¹²⁸

Az, hogy a megnevezett személyek közül – Hajnal László Gábor mellett – kik voltak ügynökök, és kik szolgálták ilyen vagy olyan okból, akár akaratlanul az állambiztonság érdekeit, csak a dokumentumok titkosításának feloldása után derül ki. Addig maradnak a gyanúsítások, feltételezések. Vanak, akik mindenekelőtt a SZER-ellenes akciókban szereplő belsősöket vádolják. Mások azt gondolják, hogy az igazi ügynökök – az állambiztonság szigorú utasításának megfelelően – mindig a háttérben, feltűnés nélkül működtek.

NÉHÁNY ÖSSZEFOGLALÓ MEGJEGYZÉS

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában fellelhető SZER-re vonatkozó anyag hiányos. A rendszerváltás után a diktatúra különböző szakaszaiban Magyarországon és külföldön összegyűjtött adatok titkosításához minden demokratikus kormány ragaszkodott. Ez tizennyolc évvel a rendszerváltás és tizenöt évvel a SZER magyar osztályának megszűnése után indokolatlan.

Legalább az érintettek aktáit kellene felszabadítani, hozzáférhetővé tenni számukra a róluk összegyűjtött anyagot. Közölni kellene velük, hogy mi vészett el, mit semmisítettek meg, és mit titkosítottak. Ezt a 2008-ban vizsgálódó Kenedi-bizottságnak sem sikerült megállapítani. De azt felfedezték, hogy az állambiztonság adatait annak idején mágnesszalagokra rögzítették. A bizottság javasolta ezek nyilvánosságra hozását.

Az állambiztonság a SZER-t kezdettől fogva, a Rákosi- és Kádár-rendszerben egyaránt a Magyar Népköztársaság első számú ellenségének tekintette. Nem hírközlő szervként, hanem amerikai kém- és propagandaközpontként tartotta számon. Ez a felfogás a hatvanas évektől kezdve árnyaltabb lett, de lényegében nem válto-

127 ÁBTL NOIJ III/I-154/5-1989.

128 ÁBTL NOIJ III/I-163/11-1989.

zott. A SZER-ről alkotott véleményét, vele szembeni magatartását ehhez a feltevéshez igazította.

Az állambiztonság nem volt válogatós módszereinek megválasztásánál. A levélcenzúrától a lehallgatáson, megfigyelésen, dokumentumok, levelek hamisításán, zsaroláson, ártatlan hozzátartozók elleni intézkedéseken át egészen a betörési, robbantási, emberrablási és gyilkossági tervekig semmi sem állt távol tőle. Akcióinál egyformán felhasznált gyanútlan szülőket és köz-törvényes bűnözőket. Titkos, erőszakot is alkalmazó külföldi akciói még bírósági tárgyalásokon sem jöhettek szóba, csupán a BM legmagasabb beosztású vezetői tudhattak róluk.

Kezdetől nagy súlyt fektettek rá, hogy sikerüljön a SZER szerkesztőségébe beépülniük. Számos sikertelen próbálkozásuk volt, de 1955 és 1975 között legalább öt, huzamosabb ideig jelentő ügynököt sikerült beszervezniük, és harmincnégy olyan személy fedő- vagy valódi nevével találkozunk a dokumentumokban, aki legalább egyszer jelentett ebben az időben a SZER-ről. Biztosra vehető, hogy a hírszerzésnek a SZER megszűnéséig mindvégig volt ügynöke a szerkesztőségben. Az állambiztonságnak így mindenre kiterjedő, naprakész értesülései voltak az ott történekről. A nyolcvanas évek végétől az ügynökök száma – a rövid jelentésekből ítélve – megnőtt.

Az ügynökök feladata: információszerezés a SZER politikájáról, műsorterveiről, valamennyi munkatárs jellemzése; megközelítési, zsarolási, kompromittálási lehetőségük felvázolása. Ellentétek szítása, bomlasztás. A hírszerzés mindvégig nagy anyagi áldozatot követelő, emberigényes munkát fordított arra, hogy ügynökein keresztül információt szerezzen a SZER politikájáról, belső életéről.

Az egyszer beszervezett ügynököt akár tíz év után is megkeresték, és igyekeztek – rábeszéléssel, zsarolással – ismét együttműködésre bírni. Ügynökeiket gyakran megfenyegették, hogy feladják őket, de ezt a fenyegetést – a rendelkezésre álló adatok szerint – egyszer sem váltották be.

A BM rendelkezhetett arról, melyik napilap, folyóirat kitől mit közöljön, és mit nem. Anyagot rendelt ügynököktől, ügynökjelöltektől, amelyeket a hírközlő szervezeteknek közölniük kellett. A titkosítások miatt nem tudni, miért nem jelent meg sem Vámos és Horváth, sem Sárkány István megrendelt, kifizetett SZER-t „leleplező” könyve. Ez volt az egyik feltétele az előbbieket hazatérésének – és fő célja Sárkány alkalmazásának.

A BM fedőszervként használta a Külügyminisztériumot. Rezidensei diplomáciai státusban dolgoztak az ország nyugati követségein. Feladatuk volt új ügynökök beszervezése, munkájuk ellenőrzése, irányítása. A hírszerző

tisztek a Külügyminisztérium épületében, annak munkatársaként tárgyaltak álneven a beszerzésre vagy együttműködésre kiszemelt személyekkel. Igyekeztek elhíttetni velük, hogy az ország külpolitikai érdekeiért dolgoznak, és nem a BM szolgálatában állnak.

A kívülálló kétféle, hogy a SZER-ellenes akciók hozama arányban volt a ráfordítással. A bomlasztó politika eredménye csak a SZER utolsó éveiben mutatkozott meg, amikor az ügynökök valóban hozzájárulhattak a belső ellentétek kioldásához. Megérte erre költeni a magyar állampolgárok pénzét? Helyes válaszáért a szolgálat agyával kellene tudni gondolkodni. Másként csak feltételezhetjük, hogy az állambiztonság aránytalannak tűnő akcióinak hátterében a mindenütt, mindig ellenséget gyanító paranoia és a félelem húzódik meg, amely azokat jellemzi, akik tudják, hogy hatalmuk csak fegyverekre épül.

HIVATKOZÁSOK

Farkas (1990)

FARKAS VLADIMIR: *Nincs mentség. Az ÁVH alezredese voltam*. Budapest, 1990, Interart Stúdió.

Révész (1999)

RÉVÉSZ BÉLA: A Belügyminisztérium SZER-képe 1955-ben. *Múltunk*, 1999. 2. 170–222.